

T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

HADİSLERİ BAKIMINDAN FÜTÜVVETNÂMELER

VE

MUHAMMED B. HÜSEYİN ER-RADAVÎ'NİN FÜTÜVVETNÂME-İ KEBİR
ADLI ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİCİ VE TAHLİLİ

122059

YÜKSEK LİSANS TEZİ

122059

DANIŞMANI
Yrd. Doç. Dr. Veli ATMACA

HAZIRLAYAN
Resul ÇEBİ

ELAZIĞ – 2002

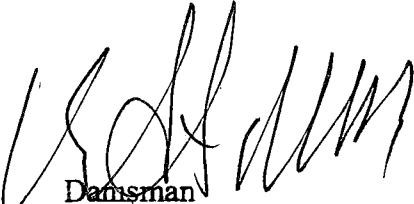
T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANİSTON BİREKİMİ

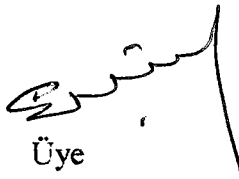
T.C.
FIRAT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**HADİSLERİ BAKIMINDAN FÜTÜVVETNÂMELER
VE
MUHAMMED B. HÜSEYİN ER-RADAVÎ'NİN FÜTÜVVETNÂME-İ
KEBİR ADLI ESERİNDEKİ HADİSLERİN TAHRİCİ VE TAHLİLİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Bu tez ~~01/07/2002~~ ^{07/07/2002} tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile kabul edilmiştir.

Danışman
Yrd. Doç. Dr. Veli ATMACA

Üye
Doç. Dr. Esma Simsek

Üye
Doç. Dr.
H. Mehmet SOİSALDI

Yukarıdaki jüri üyelerinin imzaları tasdik olunur.

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hadisleri Bakımından Fütüvvetnâmeler
ve
Muhammed b. Hüseyin er-Radavî'nin Fütüvvetnâme-i Kebir Adlı Eserindeki
Hadislerin Tahrici Ve Tahlili

Resul ÇEBİ

Fırat Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
2002; Sayfa: V+ 66

Fütüvvetnâme, fütüvvetten söz eden eser demektir. İlk fütüvvetnâmenin, Sülemî tarafından yazıldığı kabul edilmektedir.

Biz bu çalışmamızda Radavî'nin Fütüvvetnâme-i Kebîr adlı eserindeki hadisleri incelemeye, kaynaklarını tespit etmeye çalışacağız.

Sonuçta tespit ettiğimiz hadisler hakkında sıhhat ve mahiyet itibariyle değerlendirmeler yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fütüvvet, Fütüvvetnâme, Radavî, Ahi

SUMMARY

Masters Thesis

The Futuwwatnamas From the View of Their Hadiths and the Determining of the Sources and Their Analyzing in Muhammed b. Hüseyin er-Radavi's Fütüvetname-i Kebir

Resul ÇEBİ

Fırat Universty

The İnstitute of Social Sciences

Postgraduate Study in Basic Islamic Sciences

2002; Page: V+66

The futuwwatnama is the work which dealt with the futuwwa. Of the mystics if to be es-Sulemî who first composed a futuwwatnama which amalgamated all the principles of the futuwwa.

Our is to determine the sources of the traditions presinted in the work of "Fütüvvetnâme-i Kebîr" written by Radavî.

As a Result the traditions of it and their sources we obtained were examined carefuly in the respect of it's truth and its meaning.

Keywords: Futwwa, Futuwwatnama, Radavi, Akhi.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖNSÖZ.....	III
KISALTMALAR	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

A – FÜTÜVVET KAVRAMI ve FÜTÜVVET TEŞKİLATI.....	4
1. Kelime ve Kavram Olarak Fütüvvet	4
1. a. Sözlük Anlamı	4
1. b. Kur’ân-ı Kerîm’de Fetâ Kavramı	4
1. c. Hadislerde Fetâ Kavramı	5
2. Fütüvvet Teşkilatı	5
2. a. Fütüvvet Teşkilatının Tarihi	6
2. b. İslamın İlk Dönemlerinde Fütüvvet Teşkilatı.....	6
2. c. Fütüvvetin Tasavvufla İlişkisi	7
2. d. Bazı Sahabi ve Mutasavvıfların Fütüvvet Tarifi	8
3. Abbasi Halifesi Nâsır Zamanında Fütüvvet Teşkilatı.....	15
3. a. Ahilik	16
3. b. Ahilikle Yakın Alakası Olan Kurumlar.....	17
4. Selçuklular Döneminde Ahilik.....	18
5. Osmanlılar Döneminde Ahilik.....	20

B. FÜTÜVVETNÂMELER.....	22
1. Fütüvvetnâmelerin Yazılış Sebepleri	22
2- Fütüvvetnamelerde Ortak Noktalar	23
3- Fütüvvetnâmelere Genel Bir Bakış.....	23
4. Arapça ve Farsça Fütüvvetnâmeler.....	27
5. Türkçe Fütüvvetnâmeler	28

İKİNCİ BÖLÜM

RADAVÎ'NİN HAYATI VE DÖNEMİ.....	32
A. RADAVÎ'NİN YAŞADIĞI ÇAĞDA SİYASİ - KÜLTÜREL - İKTİSADİ DURUM	32
1. Siyasi Durum.....	32
2. Kültürel Durum	33
3. İktisadi Durum	34
B. RADAVÎ'İNİ HAYATI VE ESERLERİ	35
1. Hayatı	35
2. Eserleri	35
3. Fütüvvetnâme'nin Nüshaları.....	35
4. Radavî'nin Yararlandığı Kaynaklar.....	36
5. Fütüvvetnâme Üzerine Yapılan Çalışmalar	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FÜTÜVVETNÂMEYE AİT HADİSLERİN TAHRİCİ VE TAHLİLİ.....	38
SONUÇ.....	58
BİBLİYOGRAFYA	60
ÖZGEÇMİŞ.....	66

ÖNSÖZ

Fütüvvetnâmeler hem fütüvvet hem de ahi teşkilatı mensuplarının uyması gereken kuralları belirtmek amacıyla yazılan eserlerdir. Bu yüzden fütüvvetnâmelerin bir nevi anayasa mahiyetinde olduğunu söyleyebiliriz.

İlk olarak Sülemî tarafından yazıldığı kabul edilen fütüvvetnâmeler, Halife Nâsırın, devrin sûfisi Sühreverdî'ye bir fütüvvetnâme yazdırmasıyla artık belli bir teşkilatın kitabı olma özelliğini kazanmıştır. Fütüvvetnâmeleri; siyasetnâmeler, nasihatnâmeler, pendnâmeler gibi ahlaki eserler içerisinde değerlendirmek mümkündür.

Ülkemizde ve batıda fütüvvet ve ahi teşkilatının tarihi hakkında araştırmalar yapılmasına rağmen fütüvvetnâmelerin yazılmasında kullanılan hadisler üzerine herhangi bir çalışmanın olmadığını gördük.

Tefsir, fıkıh, kelim ilimleri yanında, tasavvuf ve ahlak eserlerinde de hadislerin kullanılmış olması, hadisçilerin dikkatini bu eserler üzerinde yoğunlaştırmıştır. Bu tür eserlerin hadisleri yönüyle incelenmesiyle; kültürümüzün oluşmasında etkili olan hadislerin tespiti yanı sıra bu eserlerin yazılmasında kullanılan kaynakların mahiyeti hakkında da bilgilere ulaşılabileceğini tahmin ediyoruz.

Ayrıca halk arasında kullanılmakla birlikte, daha önce yazılan mevzuat kitaplarında yer almayan rivayetlerin, oluşturulabilecek yeni mevzuat kitaplarına da kaynak olabileceğini düşünüyoruz.

Fütüvvetnâmeler yazıldıkları dönemin siyasi ve ekonomik durumu hakkında bilgiler içerdiğinden dolayı bu eserlerin tarih, ekonomi, edebiyat gibi branşlara da kaynaklık edebileceği kanaatindeyiz.

Biz de bu çalışmamızda 930/1524 tarihinde Muhammed b. Alaaddin el-Hüseyni er-Radavînin Miftâhu'd-Dekâik ve Beyânı Ehli Hakâik diğer adıyla

Fütüvvetnâme-i Kebîr adlı eserindeki hadislerin tahririni ve değerlendirmesini yapacağız.

Müellifin eserinin pek çok nüshasının bulunması ve yazma olması dolayısıyla bazı zorluklarla karşılaştık. Bu yüzden çalışmamızda bazı eksiklikler bulunmaktadır.

Araştırmamız Fütüvvetnâmedeki hadisler olmasına rağmen bu eserlerin hitap ettiği fütüvvet ve ahi teşkilatının tarihi hakkında da bilgi vermeyi uygun gördük.

Çalışmamız giriş, üç bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Girişte, araştırmamızın amacı, önemi, sınırlılıkları, metodolojik yaklaşım ve kuramsal çerçevesi hakkında bilgiler verilecektir. Birinci bölümde fütüvvet ve ahi teşkilatı hakkında bilgi yanında fütüvvetnâmelerin özellikleri belirtilmeye çalışılacaktır. İkinci bölümde Radavî'nin yaşadığı dönem, hayatı ve eserleri, üçüncü bölümde Radavî'nin fütüvvetnâmesinde yer alan hadislerin tahriri ve tahlili üzerinde durulacaktır. Sonuç kısmında genel bir hülâsa yapmıştır.

Böyle bir çalışmayı tez konusu olarak yapmayı öneren değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Veli ATMACA Bey'e ve tezin gerek hazırlık gerekse yazım aşamasında emeği geçen herkese teşekkürü bir borç bilirim.

Elazığ-2002

Resul ÇEBİ

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı Geçen Eser.
a.g.m.	: Adı Geçen Makale.
A.K.Ü.	: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
A.Ü.İ. F. D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
bkz.	: Bakınız.
c.	: Cilt.
çev.	: Çeviren.
D.T.C.F.	: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi.
İ.B.Ş.B.K.İ.D.B.	: İstanbul Büyük Şehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı
İ.Ü.E.F.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi.
İ.Ü.İ.F.M.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası.
Ktp.	: Kütüphane.
M.F.A.	: Mikro Film Arşivi.
M.F.B.	: Mikro film bölümü.
M.Ü.İ.F.V.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı.
nr.	: Numara.
ö.	: Ölümü.
s.	: Sayfa.
S.	: Sayı.
S.Ü.İ.F.D.	: Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.
S.Ü.	: Selçuk Üniversitesi.
Sos. Bil. Ens.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
T.D.İ.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
T.D.K.	: Türk Dil Kurumu
TTK	: Türk Tarih Kurumu.
thk.	: Tahkik Eden.
t.y.	: Tarih Yok.
v.d.	: Ve Diğerleri.
vrk.	: Varak.
Yay.	: Yayınları.

GİRİŞ

Araştırmanın Amacı ve Önemi: İslam Dininin; fertlerin yaşayışlarında ve kültürlerinin oluşmasında birinci derecede etkili olduğu yadsınamaz bir gerçekliğe sahiptir. Dinî motifler, yazılan eserlerde açıkça görülmektedir.

Müellifler, görüşlerini desteklemek için İslam'ın iki ana kaynağı olan ayet ve hadislere başvurmuşlardır. Hatta kimi zaman hadislerin kullanımını daha ön plana çıkılmıştır. Tefsir, hadis, fıkıh kaynakları yanında; halkın rağbet ettiği ahlak ve tasavvuf eserlerinde de hadislere yer verilmiştir.

Hicrî V. asrın sonlarından itibaren yazılan eserlerde kullanılan hadisler isnatsız olup çoğu zamanda kaynak zikredilmemiştir. hadis eserleri yanında tasavvuf eserlerinde de görülen bu durum rivayetlerin sıhhat yönünden incelenmesini gerekli kılmıştır.

Fütüvvet teşkilatı mensuplarınca elaltı kitapları mahiyetinde olan fütüvvetnâmelerde de hadislere yer verilmiştir. Çok geniş halk kitlelerine hitap eden bu eserlerin hadisleri yönünden incelenmesi gerektiğini düşündük. Biz bu çalışmamızda 930/1524 yılında Muhammed b. Alaaddin el-Hüseynî er-Radavî'nin kaleme aldığı Miftâhu'd-Dekâik fi Beyâni'l-Fütüvvet ve'l-Hakâyık adlı eserindeki hadislerin tahririni yapmaya çalışacağız.

Ayrıca yazıldıkları devrin sosyal, kültürel ve ekonomik durumları hakkında bilgilere ulaşmak mümkün olan bu eserlerden o zamanda halk arasında meşhur olan hadisleri de tespit etme imkanı bulacağız.

Araştırmanın Problemi ve Kapsamı: Araştırmamız esnasında ülkemizin değişik kütüphanelerinde pek çok fütüvvetnâme nüshası olduğunu gördük. Çoğu yazma olan bu eserlerin hepsine ulaşmak hem zaman hem de imkan açısından bazı zorlukları beraberinde getirdiği için mümkün olmamıştır. Ayrıca yazmalardaki dil ve yazı tekniğinin farklı olması çalışmamızı zorlayan bir diğer problem olmuştur.

Araştırmamızda hadislerin tespitinde de bir takım güçlüklerle karşılaştık. Hadis ilmi kriterlerine uygun olarak kullanılmayan bu hadislerde bazen sahabe ve tasavvuf erbabının sözlerinin de hadis olarak nakledildiğini gördük.

Çalışmamızın kapsamına gelince fütüvvetnâmeler belli bir teşkilatın başvuru kitabı olması dolayısıyla fütüvvet ve ahî teşkilatının tarihçesi hakkında da bilgi verdik.

Fütüvvetin sūflikle bağlantısı içerisinde ünlü mutasavvıfların fütüvvet tariflerini kronolojik bir sıra ile ele aldık.

Bunun yanında fütüvvetnâmelerin özelliklerini, yazılış sebeplerini belirttikten sonra kütüphanelerde yer alan fütüvvetnâme nüshalarının bibliyografyasını hazırladık.

Müellifin yaşadığı devirin siyasi, iktisadi ve sosyal durumu hakkında bilgi verdikten sonra fütüvvetnâmeyi yazarken kullandığı kaynakları belirtmeye çalıştık.

Araştırmanın Sınırlılıkları: Radavî'nin fütüvvetnâmesinde yer alan hadislerin tahririni yapacağımız bu çalışmada fütüvvet ve ahî teşkilatının tarihi gelişimleri üzerinde durulmuştur. Bu kurumlar hakkında yapılan tartışmalar çalışmamızın dışında tutulmuştur.

Bütün Fütüvvetnâmelerdeki hadislerin ayrı ayrı tespiti yüksek lisans çalışmasında mümkün olmadığından dolayı araştırmamız Radavî'nin fütüvvetnâmesindeki hadislerle sınırlı tutulmuştur. Sadece bu fütüvvetnâmede kullanılan hadisler başka fütüvvetnâmelerde yer aldığı dipnotlarda gösterilmiştir. Radavî'nin eserini tercih etmemizin sebebi fütüvvetnâmenin pek çok yazma nüshasının bulunması yanında kendinden sonra yazılan fütüvvetnâmelere kaynaklık teşkil etmesidir.

Radavî'nin fütüvvetnâmesinde bulunan hadislerin tespiti için Bursa müzesi kütüphanesinde E 54/85 numarada kayıtlı Milli Kütüphane Mikro film arşivinde A 1691 numaralı nüshayı esas aldık. Ayrıca bu nüshada bulunmayan kısımlar için yine Milli Kütüphane yazma eserler bölümünde bulunan 8602 numaralı nüshaya müracaat ettik. İstanbul'da bulunan nüshalar için de Rahşan Güler'in Doktora tezine başvurduk.

Araştırmadaki Metodolojik Yaklaşım: Çalışmamızda Fütüvvet ve ahi teşkilatı hakkında yazılan ilk kaynaklara müracaat etmeye gayret ettik.

Ahi Franz adıyla meşhur olan Batılı bilim adamı Franz Taeschner'in makalelerini inceledik. Bunun yanında yine Batıda bu konu üzerinde çalışan Claude Cahen'in eserlerine başvurduk.

Ülkemizde bu konuyu ilk defa gündeme getirenlerden Fuat Köprülü'nün **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar ve Osmanlı Devletinin Kuruluşu** adlı eserleri yanında Osman Nuri Ergin'in **Mecelle-i Belediye-i Umûriyye'si**, Abdülbâki Gölpınarlı'nın **İslam ve Türk illerinde Fütüvvet Teşkilatı** adlı makalesi çalışmamızda başvurduğumuz ana kaynaklar olmuştur.

Araştırmamız tahrir çalışması olması dolayısıyla hadislerin tespitinde Hollandalı bir heyet tarafından hazırlanan **Kütüb-ü Tis'a'nın** indeksi konumundaki **Concordance**'ye başvurduk. Ayrıca son zamanlarda bazı eserlerde yer alan alfabetik fihristlerden de yararlanmaya çalıştık. Hadislerin, öncelikle ana hadis kaynaklarında yer alıp almadığını araştırdık. Bu eserlerde bulamadığımız hadisler için tasavvuf eserlerine ve mevzuat kitaplarına baktık. Yeri geldikçe hadislerin senetlerinde yer alan zayıf raviler hakkında bilgi verdik.

Tasavvuf eserleri üzerine yapılmış Irâki'nin **Îhya**, Kasım b. Kutluboğa'nın **Avârifu'l-Maârif** üzerindeki tahrir çalışmaları yanında ülkemizde yüksek lisans ve doktora çalışmaları arasında ulaşabildiğimiz tahrir eserlerini inceledik. Cemal Sofuoğlu'nun **Kur'an ve Hadis Kültürünün Kutadgu Bilig'deki İzleri**; Abdulkadir Palabıyık'ın **Hadisleri Açısından Atâbetü'l-Hakâyık Üzerine Bir İnceleme**; Veli Atmaca'nın **Hadisleri Bakımından Siyasetnâmeler ve Ebûn-Necib'in Mehcu'l-Meslûk fi Siyaseti'l-Mülûk'u** ve aynı müellifin **Hadisleri Bakımından Cevâhiru'l-Ebrâr min Emvâcil-Bihâr Üzerine Bir İnceleme** adlı çalışmaları ülkemizdeki tahrir çalışmalarından bazılarıdır.

Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi: Araştırmamızın birinci bölümünde bazı kavramlar açıklanmaya çalışılmıştır. Fetâ tabirinin Kur'anı Kerim ve hadislerdeki kullanımı verildikten sonra Fütüvvet teşkilatının geçirdiği devreler incelenmiştir. Fütüvvetin tasavvuf ile ilişkisi dolayısıyla bazı sufilerin bu konudaki görüşlerine yer verilmiştir. Ahi kelimesinin anlamı, ahilerin siyasi faaliyetleri hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Fütüvvetnâmeler hakkında bilgi verildikten sonra fütüvvetnâmelerin yazılış sebepleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, müellifin hayatı, yaşadığı devrin siyasi, iktisadi durumu yazdığı eserler, Fütüvvetnâmenin tercümeleleri belirtilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde, fütüvvetnâmelerde yer alan hadilerin tahriri yapılmıştır.

Araştırma, genel bir hulasa niteliğindeki sonuç ile tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

A – FÜTÜVVET KAVRAMI VE FÜTÜVVET TEŞKİLATI

1. Kelime ve Kavram Olarak Fütüvvet

İslam kurumlar tarihinde ortaya çıkan bir çok müessese, muhtevasıyla birlikte adını da ya Kur'an'dan ya da hadislerden aldığı gerçeğini gözardı edemeyiz.

1. a. Sözlük Anlamı

Arapça bir kelime olan fütüvvet; gençlik, delikanlılık, cömert, kerim anlamlarına gelen (فتو- يفتو- فتاء) kelimesinden türetilmiştir. Fetâ kelimesinin cem'i الفتیان şeklindedir.¹

Eski Arap şiirinde fetâ, aşırı cömert, delikanlı, kabilesi uğruna kendisini feda eden şahıslar için kullanılmıştır.² Fütüvvetnâmelerde de fetânın sözlük anlamı üzerinde durulmuş, fetâda bulunması gereken özellikler anlatılmıştır.³ Kelimenin Farsça karşılığı civânmerddir.⁴

1.b. Kur'ân-ı Kerîm'de Fetâ Kavramı

Ayetlerde fütüvvet direkt olarak kullanılmamıştır. Ancak kelimenin kökeni olan fetâ, genç, delikanlı,⁵ köle,⁶ câriye⁷ anlamlarında on ayette geçmektedir.

Fetânın kullanıldığı bu ayetlerde Hz. İbrâhîm, Hz. Yusuf ve Ashâb-ı Kehf'in ismi zikredilmiştir. Fütüvvetnâmelerde bu ayetlere yer verilmiş, fetâ dini bir mana taşıması yanında takdir edilen bir anlam kazanmıştır.⁸

Fütüvvetnâmelerde yer alan yorumlara göre Hz. İbrâhîm, putlara inanmadığı; Hz. Yusuf, efendisinin hanımının arzu ve isteklerine uymayı reddettiği; Ashâb-ı Kehf de

¹ İbn Manzûr, Ebû'l-Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mülkrîm, *Lisânu'l-Arab*, I-XV, Beyrût, 1376/1956, XV/373; el-Firûzabâzî, *Mecdüddîn, el-Kâmûsul-Muhîd*, I-IV, Mısır, 1332/1913, IV/373.

² İmrû'l-Kays, *Mu'allakât* (çev.: Şerâfettin Yalçınkaya), MEB Yay. , İstanbul, 1989, s. 14, 16, 20, 28, 39.

³ Gölpınarlı, A., "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *IUIFM*, XI/1-4, (1949-1950), s. 249.

⁴ Kaşânî, fütüvvetnâmesinde fetâyı civanmerd olarak tarif eder. bkz. Gölpınarlı, a.g.m., s. 288.

⁵ Yusuf, 12/30,36; Enbiyâ, 21/60; Kehf, 18/10,13.

⁶ Yusuf, 12/62; Kehf, 18/60,62.

⁷ Nisâ, 4/25; Nûr, 25/33.

⁸ Uludağ, S. "Fütüvvet", T.D.V.İ.A., XIII, s. 260.

baskılara rağmen inançlarını değiştirmedikleri ve bu uğurda ülkelerini terk ettikleri için fetâ olarak adlandırılmışlardır.⁹

1.c. Hadislerde Fetâ Kavramı

Hadislerde fetâ kelimesi genç delikanlı anlamında kullanılmakla birlikte Hz. Ali'den fetâ olarak bahseden ve hadis olduğu zikredilen bazı rivâyetler fütüvvetnâmelerde yer almıştır. Burada Fütüvvet ehlinin şîâr edindikleri bu sözlerin incelenmesinin yerinde olacağını düşünüyoruz.

Rivayetlerin ilki "Zülfikâr'dan başka kılıç, Ali'den başka fetâ yoktur."¹⁰ şeklindedir.¹¹

Başka bir rivayette de Hz. Peygamber, Hz. Ali'ye "Ben fetâyım, fetâ oğluyum, fetâ kardeşiyim" demiştir. Burada fetâ olan baba Hz. İbrahim, kardeş ise Hz. Ali'dir.¹²

Yine Kaşânî'nin fütüvvetnamesinde¹³ "Sen ümmetimin fetâsısın" şeklinde bir rivayet vardır.¹⁴

2. Fütüvvet Teşkilatı

İslam tarihinde belli kavramlar altında ortaya çıkan kurumların bilgi ve fikir temellerini, tarihi itibariyle tesbit etmek oldukça güçtür. Ancak kurumlara kaynak teşkil eden düşünce ve bilginin kaynağı bizim için önem arz etmektedir. Fütüvvet teşkilatı da kaynağını İslam geleneğinden almıştır diyebiliriz.

⁹ Ayetlerin yorumu için bkz. Sülemî, Ebû 'Abdurrahmân Muhammed ibn Hüseyin, *Tasavvufta Fütüvvet*, (çev.: Süleyman Ateş), Ankara, 1977, s. 24; Gölpinarlı, a.g.m, s. 208, 297, 298. Fütüvvetnâmelerde yer alan bu yorumları incelediğimiz tefsirlerde rastlayamadık. Sadece Mehmed Vehbî Kehf 13. ayeti "Zira onlar Rum eşrafından ve erbâbı fütüvvetten birkaç delikanlılar ki onlar Rablerine iman ve vahdaniyetini tasdik ettiler" şeklinde yorumlamıştır. bkz. Vehbî, M., *Hulâsâtu'l-Beyân fi Tefsîru'l-Kur'ân*, I-XV, İstanbul, 1968, VIII/3089.

¹⁰ Rivâyetin tarihleri için bkz. İbn Cevzî, Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Ali b. Muhammed b. Ca'fer, *Kitâbu'l-Mevzûât mine'l-Ehâdîsi'l-Merfû'a* (thk.: Nûreddin b. Şükrü b. 'Ali), I-IV, Riyâd, 1418/1997; İbn Hacer, Şihâbu'd-dîn Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali, *Lisânu'l-Mizân*, I-VI, Haydarâbâd, 1330, IV/406; İbn 'Arrâk, Ebû'l-Hasân 'Ali b. Muhammed, *Tenzîhu's-Şerî'ati'l-Merfû'a*, tsh.: Abdullah b. Sâdık el-Ğumârî, Abdul Vehhâb Abdüllatîf, I/385.

¹¹ Ravilerden İsâ b. Mîhrân Rafizilikle suçlanmıştır. Hadisin sahih olmadığı söylenmiştir. Yine başka bir tarihte yer alan ravilerden, Yahyâ b. Seleme'nin de hadisinin terk edilmiş olduğu, hadisi yazılacak bir adam olmadığı söylenmiştir.

¹² Rivâyetin kaynağını tespit edemedik.

¹³ Gölpinarlı, *Fütüvvet Teşkilatı*, s.267,

¹⁴ Rivâyetin kaynağını tespit edemedik. Hz. Ali hakkındaki bazı rivayetlerin tahlili için bkz. Ateş, A.O., *Ehli sünnet ve Şiânın Delil Olarak Aldığı Bazı Hadisler*, Beyan Yay. , İstanbul, 1996, s.109-139.

2.a. Fütüvvet Teşkilatının Tarihi

İslamın ilk dönemlerinden itibaren resmî bir adı olmamakla birlikte fütüvvetin izlerine rastlanmaktadır. Fütüvvet Nâsir döneminde bir teşkilat olarak karşımıza çıkmaktadır. Bazı araştırmacılar Anadolu'da ortaya çıkan ahi teşkilatını da fütüvvet içinde incelemelerine rağmen biz bu konuyu ayrı bir kısımda inceleyeceğiz.

Fütüvvet teşkilatının tarih içerisinde geçirdiği devreleri, bu konudaki çalışmalarını da esas alarak şu başlıklar altında inceleyebiliriz.

2.b. İslamın İlk Dönemlerinde Fütüvvet Teşkilatı

İslam öncesi Araplarda cömertlik kahramanlık gibi vasıflara sahip olan feta-asil insan tipi sadece fertleri temsil ederken; İslam'ın İran, Horosan gibi bölgelere yayılmasıyla buradaki insanlar tarafından da benimsenmiş ve bir grup hareketi haline dönüşmüştür.¹⁵ Özellikle erkeklerin oluşturduğu bu gruplar¹⁶ kendilerini fityan olarak adlandırmışlardır.¹⁷ Cömertliği beraber yiyip içmeye; kahramanlığı da kabadayılığa çevirmişlerdir.¹⁸ Emevîler döneminde fetâ tabirinin, isimlerin önünde hatta kabilelerin başına getirilerek feta'l-kabile şeklinde kullanıldığı söylenmektedir.¹⁹

Hicri II. yüzyıldan itibaren Bağdat, Küfe gibi şehirlerde, eski Arap-fetâ insan tipini temsil ettiklerini iddia eden bu insanların, kaynaklarda ayyâr²⁰, şuttâr olarak adlandırıldığı görülmektedir.

Bunlardan özellikle ayyârlar, devlet otoritesinin zayıfladığı dönemlerde şehirlerde karışıklık çıkarmışlardır. Meslekî teşekküllerle ilişkisi olmayan ve fakir

¹⁵ Hatemi Tâi, cömertlikte; Hz. Ali de kahramanlıkta örnek kabul edilmiştir. bkz. Taeschner, a.g.m. , s.5; Çağatay, N. , *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, T.T.K. Yay. 2, Ankara, 1997, s.4.

¹⁶ Hodgson, fütüvvet teriminin erkeklerin toplandığı ocaklar manasında kullanılmasına Arapça konuşmada ya da Arapça terimler kullanmada öncelik sahibi üst sınıflarda rastlandığını; Arapça kullanımı yaygınlaştıkça bu terimin, erkek anlamından daha çok alt düzeyde insanlar için kullanıldığını söylemektedir. bkz. Hodgson, U.G.S., *İslam'ın Serüveni*, I-III, İz Yay. , İstanbul, 1993, II/136.

¹⁷ Fityan topluluklarının Bizans şehirlerinde görülen sirk hizipleri grubunun devamı olabileceği görüşü için bkz. Hodgson, a.g.e. , II/136.

¹⁸ Taeschner, a.g.m. , s.5: Taeschner bu grupların ortaya çıkmasında İran kültürü'nün; Çağatay ise Abbasi ordusuna Türkler'in alınmasının etkili olduğunu söylemektedir. krş. ; Çağatay, a.g.e. ,s.5.

¹⁹ Kocatürk, S. , "Fütüvvet ve Ahilik", *TESK*, XV. *Ahilik Bayramı Kongresi ve Esnaf ve sanatkarların Sosyo-ekonomik Meselelerinin Tartışıldığı Panel Tebliğleri*, (1 Eylül 1984- Kırşehir), Ankara 1985, s.18. Muaviye'nin feta'l-arab ünvanı aldığı söylenmiştir. bkz. Hitti, P. K. , *Siyasi ve kültürel İslam Tarihi* (çev. Salih Tuğ), I-II, M.Ü.İ.F.V. Yay. İstanbul, 1995, II/757.

²⁰ Ayyâr, sözlükte çok gezip dolaşan, zeki, kurnaz, gözüpek insan demektir. bkz. Özcan, A. , "Ayyâr", *T.D.V.İ.A.*, IV, s.296. Çağatay bu grupların ortaya çıkmasında Abbasi ordusuna Türkler'in alınmasının etkili olduğunu söylemektedir. Çağatay, a.g.e. ,s.5.

insanların oluşturduğu bu gruplar zenginlerden haraç almışlardır.²¹ Hicrî V. yüzyıl başlarında kendilerine mensup ileri gelen insanların adlarının hutbelerde okunması için baskı da yapmışlardır.²²

Orta Asya, Irak ve Suriye gibi şehirlere de yayılan bu topluluklar Selçuklular döneminde sıkı takibe uğradıkları için²³ fazla seslerini yükseltememişler hatta değişik isimler altında toplanmak zorunda kalmışlardır. Kimisi de Fatimi Devleti'nin kontrolüne girmişlerdir.²⁴

2.c. Fütüvvetin Tasavvufla İlişkisi

Fütüvvetin sufilikle ilişkisi Hicrî II. yy'ın sonlarında başlamıştır. Fetânın, cömertlik ve kahramanlık gibi vasıflarla anılması; Kur'an-ı Kerim'de Hz. İbrahim, Hz. Yusuf ve Ashâb-ı Kehf'in fetâ olarak adlandırılması mutasavvıfların dikkatini çekmiştir.²⁵

Fütüvvet hakkında gerek Iraklı gerekse Horosanlı sufiler görüş bildirmişlerdir. Fakat fütüvvet daha çok ticaretle uğraşan Horosanlı Melâmetiler tarafından benimsenmiştir. Hatta Melâmetilerin melâmet teorileri, fütüvvet teorilerinin bir dalı kabul edilmiştir.²⁶

Sufilerin fütüvvet hakkındaki görüşleri Sülemî'nin (412/1021), Kitâbu'l-Fütüvve; Kuşeyrî'nin (465/1072), Risâle ve Abdullah Ensârî'nin (481/1088), Kitâbu'l-Fütüvve adlı eserlerinde öğrenmekteyiz.²⁷ Burada şunu belirtmek gerekir ki aynı dönem mutasavvıflardan Kelebâzî (380/990) ve Hucvîrî (465/1072) eserlerinde fütüvvet konusuna değinmemişlerdir.²⁸

²¹ Taeschner, a.g.m. , s.10; Cahen, C. , *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*, (Çev. Yıldız Moran), İstanbul, 1984, s.66-67.

²² Kocatürk, a.g.m. , s.24. Ayyârların diğer karışıklıkları için bkz. Kocatürk, a.y.

²³ Köprülü, Selçuklular zamanında ortaya çıkan gaziler adlı grubun ayyârlarla ilişkisi olduğunu söylemektedir. bkz. Köprülü, F., *Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu*, T.T.K. Yay. 5, Ankara, 1994, s.85.

²⁴ Kocatürk, a.g.m. ,s. 25.

²⁵ Uludağ, S. , "Fütüvvet", T.D.V.İ.A., XIII, s.260. Ocak, sufilerin fütüvvet kavramını benimsemelerinde her iki kurumun da şehirli ve gayri arap tabakaya dayanmasının etkili olduğunu söylemektedir. bkz. Ocak A. Y. , "Fütüvvet" T.D.V.İ.A., XIII, s.261.

²⁶ Afîfî, Ebû'l-'Alâ, *Tasavvuf İslamda Manevi Devrim*(çev. H: İbrahim Kaçar-Murat Sülün) Risâle Yay. , İstanbul, 1996, s. 108.

²⁷ Fütüvvet ile ilgili bu risaleler hakkında daha sonra bilgi verilecektir.

²⁸ Kelâbâzî, Ta'arruf, (Çev. Süleyman Uludağ), Dergah Yay. 2, Mayıs, 1992, s.36.

Burada sufflerin fütüvvet hakkındaki sözlerini kronolojik olarak vermeyi uygun gördük. Böylece kavramın suff terminolojisinde geçirdiği tarihi seyri de görme imkanı bulacağımızı ümit ediyoruz.

2.d. Bazı Sahabi ve Mutasavvıfların Fütüvvet Tarifi

Hz. Ali (ö. 40/662):

Fütüvvet teşkilatının kurucusu kabul edilen Hz. Ali fütüvveti şöyle tarif etmiştir: “Fütüvvet beş şeyle olur: 1- Varlık esnasında tevazu göstermek, 2- Kudret, kuvvet sahibi iken affetmek, 3- Elinde az olduğu halde dağıtmak, 4- Karşılık beklemeden vermek, 5- Herkes için nasihat etmek.”²⁹

Muaviye (ö. 58/680):

“Fütüvvet yemek yedirmek ve kafa kırmaktır.”³⁰ Muaviye'nin bu tarifi fütüvvetin cahiliyye döneminde anlaşıldığı şekliyle uygunluk göstermektedir.

Hasan Basrî (ö. 110/728):

“Rabbin için kendi nefesine hasım olmaktır.”³¹

Caferi Sadık (ö. 148/765):

Caferi Sadık fütüvveti değişik biçimlerde tarif etmiştir.

“Fütüvvet fisk ve fücurla olmaz. Fütüvvet yemek vermek, bol mal vermek, makbul güleç yüzlülük, iyi iffet ve başkalarına eziyet etmemektir.”³²

Şakîki Belhî'ye (ö. 194/809) “Fütüvvet nedir?” diye sordu. O da “Fütüvvet odur ki; eğer bir şey verilirse şükrederiz, eğer verilmezse sabrederiz.” dedi. Bunun üzerine Câfer Sadık “Bunu Medine'nin çocukları da yapıyor” diye cevap verdi. O zaman Şakik-I Belhî: “Ey Allah'ın Resulünün torunu, sizce fütüvvet nedir?” diye sordu. O da: “Fütüvvet, eğer bir şey verilirse dağıtırız, eğer verilmezse şükrederiz” dedi.³³ Cafer tarifinde özellikle cömertlik üzerinde durmaktadır.

Süfyân Sevri (ö. 161/777):

“Açıkça yapmadığın şeyi, gizlilikte de yapmamandır.”³⁴

²⁹ Küçük, a.g.m., s. 146.

³⁰ Taeschner, a.g.m., s. 26, .

³¹ Mole, M., "Ali b. Şihâbeddîn-i Hemedânî'nin Risâle-i Futuvvatiyası (çev. Ahmet Ateş), İ.Ü.E.F. Şarkiyat Mecmuası, c. IV, S. 15, İstanbul, 1961, s. 47.

³² Sülemî, Ebû Abdurrahmân Muhammed b. El-Hüseyin(çev. Süleyman Ateş), Tasavvufta Fütüvvet, AÜF Yay., RasAnkara, 1977, s. 52.

³³ Küçük, S., "Abdullah Ensârî el-Herevî'nin Tasavvufî Fütüvvet Risâlesi: Kitabı'l-Fütüvvet," S.Ü.İ.F.D. II/2000, Ağustos,2000, s.148.

³⁴ Küçük, a.g.m., s. 159.

Fudayl b. İyaz (ö. 187/802):

“Kulun, sofrasında yemek yiyen veli ile kafir arasında fark görmemesidir.”³⁵

“Dostların kusurlarını hoş görmektedir.”³⁶ Fudayl başka bir tarifinde ise fütüvvetnâmelerde ismi geçen Yusuf Peygamberi örnek göstermekte “Gençlerin başı ve fütüvvetin önderi Yusuf (a.s.) hatayı affetmesinin üzerinde durmaz, hata yapanı kabul ederdi.”³⁷ diyerek O’nu örnek göstermektedir. Yine Fudayl fütüvvet hakkında:

“Zikredenlere tevazu, nasihat edenlerden hakkı kabul etmek.”³⁸ demiştir.

Marûf Kerhî (ö. 200/815):

“Fütüvvet iddia eden kimsede şu üç özellik bulunmalıdır: Korkusuz vefa, övgüsüz cömertlik, istemeksizin vermek.”³⁹ Marûf’un tarifinde de fütüvvetin sözlük anlamı olan kahramanlık ve cömertliğin izleri vardır.

Ebû Yezid (Bayezidi Bestâmî) (ö. 234/848):

“Yaptıklarını küçük görmek; sana yapılanları yüceltmektir.”⁴⁰

Hâris el Muhâsibî (ö. 243/857):

“İnsaf etmek, fakat insaf beklememek, başkalarını bağışlamak fakat başkalarının bağışlamasını beklememektir.”⁴¹ Yine O; “İnsanın, insan olma sıfatlarını kâmilten taşıması ve insafı da terk etmemesidir.”⁴² Haris’in, babasından naklettiği diğer bir rivayet ise

“Babama fütüvveti sormuşlar, O da; “Fütüvvet; kişinin Allahtan korktuğu için Cenab-ı Hakk’ın rızası olmayan şeylerden ve nefsinin arzu ve isteklerinden vazgeçmesidir.” şeklinde dir.

Zunnûn Mısri (ö. 245/859):

“Zerafet ve fütüvvetin ne olduğunu öğrenmek isteyenler Bağdat’ta su satan sakilere baksınlar, demiş. Bunun ne demek olduğunu soranlara, meseleyi şöyle izah etmişti: Zındık olmakla itham edilerek Bağdat’a Halifenin yanına gönderildiğim zaman başında ince ve zarif su testileri bulunan bir saki görmüştüm. ‘Bu sultanın sakisi midir?’ diye sordum. ‘Hayır! Bu halk sâkisidir’, dediler. Bunun üzerine testiye aldım, suyunu içtim, yanımda bulunan adama: Buna bir dinar ver, dedim. Fakat sâki parayı

³⁵ Kuşeyrî, *Risâle* (çev. Süleyman Uludağ), Dergah Yay., s. 325.

³⁶ Küçük, a.g.m., s. 149.

³⁷ Küçük, a.g.m., s. 159.

³⁸ Sülemî, *Tasavvufta Fütüvvet*, s. 49.

³⁹ Sülemî, a.g.e., s. 85.

⁴⁰ Mole, a.g.m., s.48.

⁴¹ Küçük, a.g.m., s. 160.

⁴² Küçük, a.g.m., s. 148.

almadı ve Sen esirsin, senden ücret almak fütüvvete sığmaz, dedi.”⁴³ Zünnûn da özellikle cömertlik üzerinde durmaktadır.

Ebû Abdullah es-Sicizî(ö. 255/869):

“Halkı mazur, kendini kusurlu görmek, halkı tam, kendini eksik görmek, iyiye de kötüye de şefkat etmektir. Fütüvvetin en yükseği de hiçbir şeyin seni Allah’tan alıkoymamasıdır.”⁴⁴

Yahya b. Mu'âz (ö.258/872):

“Fütüvvet, safâ,cömertlik,vefâ ve hayırdır.”⁴⁵

Ebû Hafs Haddâd (ö. 265/878):

Ebû Hafs, fütüvvetin insanın kendisi ile alakalı olduğunu belirtmiştir. O’nun fütüvvet hakkındaki görüşlerini Cüneyd’le aralarında geçen şu diyalogdan öğreniyoruz:“Bir gün Bağdat meşayih Ebû Hafsin yanında bulunurken, kendisine fütüvvetten ne anladığını sormuşlar. Onun: “Siz söyleyen hem bu dilin hem de belli bir anlatım gücünün sahibisiniz” demesi üzerine, Cüneyd şöyle demiş: “Fütüvvet görmeyi bırakmak, nisbeti terk etmektir. Ebû Hafs da “Ne kadar güzel buyurdunuz. Ancak bana göre fütüvvet, insafa uygun hareket etmek, fakat birilerinin insafı davranmamızı istemesini beklememektir. Bunun üzerine Cüneyd, “Kalkın arkadaşlar, Ebû Hafs, Adem’in ve zürriyetinin fevkinde bir mevkide bulunuyor.”⁴⁶ Allah’ın, "Avfi al, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir."ayetinde Hz. Peygamber için buyurduğu şeylerdir.”⁴⁷

Sehl b. Abdullah (ö. 273/896):

“Fütüvvet sünnete uymaktır.”⁴⁸

Ebûbekir Varrâk (ö. 280/893):

“Civanmerd o kimsedir ki onun hiç hasmı yoktur.”⁴⁹

Amr b. Osmân (ö. 291/903):

“Fütüvvet güzel ahlakıdır.”⁵⁰

Ebu'l-Hüseyn-Nûrî (ö. 295/907):

“Kötülükleri hoş görmektir.”⁵¹

⁴³ Kuşeyrî, a.g.e., s. 327.

⁴⁴ Sülemî, a.g.e., s. 85.

⁴⁵ Sülemî, a.g.e., s.70.

⁴⁶ Affî, a.g.e., s.109.

⁴⁷ Mole, a.g.m., s.50.

⁴⁸ Mole, a.g.m., s. 48; Küçük, a.g.m., s. 149; Kuşeyrî, a.g.e., s. 326.

⁴⁹ Küçük, a.g.m., s. 149; Kuşeyri, a.g.e., s. 325.

⁵⁰ Kuşeyri, a.g.e., s. 325.

⁵¹ Mole, a.g.m., s.51.

Cüneyd Bağdadî (ö. 297/909):

“Fütüvvet, zorluğun üstesinden gelmek, vermeyi tercih etmek, hiçbir şeyden dolayı şikayet etmemek, zengin veya yoksul kim isterse geri çevirmemek, haramlardan kaçınmaktır.”⁵² O’nun başka bir tarifi “Civanmerd kimse, müslümanlara eziyet etmeyen, ancak müslümanları medheden kimsedir.”⁵³ Cüneyd’in “Fütüvvet Şam’dadır, lisan Irakta’dır. Sıdk ve doğruluk Horasan’dadır.”⁵⁴ sözü meşhur olmuştur.

Abbas Mesrûk (ö. 298/910):

“Dostlar kötülük yapsa bile dostların ayıbını örtmektir.”⁵⁵

Hallac-ı Mansur(ö. 309/921):

Fütüvvet konusundaki en ilginç tarif Hallac’a aittir. Hallac, “İblis ve firavunla fütüvvet konusunda tartıştığını” ve aralarında şöyle bir diyalog geçtiğini belirtmiştir. İblis şöyle dedi: “Secde etseydim eğer, fütüvvet benden uzaklaşırdı.” Firavun dedi: “Ben de O’nun Resulüne inansaydım fütüvvet makamından düşerdim.” Dedim ki: “Sözümden ve davamdan dönseydim, fütüvvet yaygısından dışarı atılırdım.”⁵⁶

Muhammed Ali et-Tirmizî (ö. 320/932):

“Rabbin için nefesine hasım ve düşman olmandır.”⁵⁷Başka bir tarifi; “Evinde devamlı ikamet eden biri ile iğreti oturan birini müsavi görmektir.”⁵⁸ şeklindedir. Ayrıca “Allah için kendi nefesine düşman olmandır. Kardeşlerin için Rabbine şefaatçi olman, sana eziyet edenlere karşı Rabbinden af dilemendir.”⁵⁹ Şeklinde bir tarifi de vardır.

Ebû Amr ed-Dimeşkî (ö. 320/932):

“Halka rıza gözüyle, kendi nefesine kızma gözüyle bakmak; senden üstün olanın aşağı olanın ve dengin olanın hakkını bilmek; bir kusur veya hatadan ya da bir yalandan dolayı ihvanından yüz çevirmemendir.”⁶⁰

Ali Ruzbârî (ö. 321/933):

“Hakla beraber doğruluk, halkla beraber temizlik ve kendinden az şikayet etmek.

Fütüvvet üçtür:

1- Söz verdiği sözünde durmak,

⁵² Küçük, a.g.m., s. 148.

⁵³ Küçük, a.g.m., s. 149.

⁵⁴ Kuşeyri, a.g.m., s. 48.

⁵⁵ Küçük, a.g.m., s. 149.

⁵⁶ Öztürk Y. N., *Hallâcı Mansûr ve Eseri (Kitab’ul-Tavâsin)*, İstanbul,1976, s. 115.

⁵⁷ Kuşeyrî, a.g.e., s. 325.

⁵⁸ Kuşeyrî, a.g.e., s. 325; Küçük, a.g.m., s. 149.

⁵⁹ Küçük, a.g.m., s. 159.

⁶⁰ Sülemi, a.g.e., s. 70.

2- Bir şeyden korkmadığın halde ona dikkat etmek,

3- Karşılık beklemeden vermektir.”⁶¹

Şiblî (ö. 334/945):

“Muhabbet anında sadakat, düşmanlık anında yumuşaklık, azlık anında elindekini bölüşmektir.”⁶²

Ebu’l Hasan el-Boşencî (ö. 345/959):

“Fütüvvet, kerim kâtiplerden utanacağın bir işi yapmamaktır.”⁶³

Boşencîye ait diğer bir tarif: “Bana göre fütüvvet Allah (c.c.)’ın Kuranda ensarı vasfettiği şu ayettir: “Onlardan önce o yurda yerleşen ve imana sarılanlar ”⁶⁴

Nasrabâzî (ö. 367/997):

“Mürüvvet fütüvvetin dallarındandır. Mürüvvet dünyada ve ahirette Allah’ın rızasını takiptir.”⁶⁵ “Fütüvvet ise dünya ve ahiretten yüz çevirmektir ve bunlara karşı ilgisiz davranmaktır.”⁶⁶ Nasrabâzînin diğer bir tarifinde, fütüvvetnâmelerde ismi zikredilen Ashâb-ı Kehf örnek olarak gösterilmiş olup biraz önceki tariflerle uyumaktadır.

“Ashab-ı Kehf diye isimlendirilen kimselere civanmerd denilmiştir. Onlar vasıtasız Allah’a iman etmişlerdir. İbrahim (a.s.) da putları birer birer kırmıştır. Bilin ki, her nefsin hevası onun putudur. Kim ki hevası yolunda olduğu putu kırarsa o civanmerddir. Aynı zamanda fütüvvet, verdiğin şeyden karşılık beklememektir.”⁶⁷

Ebû Ali Dakkâk (ö.412/1021):

Ebû Ali Dakkâk’ın fütüvvet konusunda peygamberimizi örnek olarak gösterdiği tarifi; “Bu ahlakî vasıf (fütüvvet) kamil manasıyla Resulullah (s.a.v.)’den başkasında tecelli etmemiştir. Kıyamet günü bütün insanların nefsim, nefsim... ben, ben... diyecekleri bir zamanda O (s.a.v.) ümmetim, ümmetim diyecektir.”şeklindedir.⁶⁸

Sülemî (ö. 412/1021):

Fütüvvet konusunda ilk eser yazdığı kabul edilen Sülemî fütüvvet hakkında “Allah’ın emirlerine uyma, güzel ibadet, her kötülüğü bırakma, zahiren ve batınen, gizli ve açık ahlâkın en güzeline sarılmadır. Her hal ve her vakit senden bir çeşit fütüvvet ister.

⁶¹ Küçük, a.g.m., s. 160.

⁶² Küçük, a.g.m., s. 160.

⁶³ Sülemi, a.g.e., s. 76.

⁶⁴ Sühreverdî, Avârifü’l-Ma’ârif (çev. H. Kamil Yılmaz- İrfan Gündüz), İstanbul, Vefa Yayıncılık, s. 312. Ayet için bkz. Haşr,9

⁶⁵ Küçük, a.g.m., s. 149.

⁶⁶ Kuşeyri, a.g.e., s. 325.

⁶⁷ Küçük, a.g.m., s. 146.

⁶⁸ Kuşeyri, a.g.e., s. 324.

Fütüvvetsiz hiçbir hal yoktur: Rabbına, Peygamberin'e, ashaba, salih geçmişlere, şeyhlerine, ihvanlarına ve yazarların en kerimi meleşine karşı kullanacağın fütüvvet vardır."⁶⁹ demiştir.

Ebû Said Ebû'l-Hayr (ö. 440/1048):

"Peygamber, 'sana yapılmasını ve eline geçmesini dilediğin şeyi kardeşine de dilemelisin' demiştir. Fütüvvetin hakikatı ne halde ve ne keyfiyette olursa olsun halkı hoş görmek, mazur saymaktır. Tahammüle kuvveti olmayan, fütüvvet ehliyle sohbet ederse rezil olur gider."⁷⁰

Ahmet b. Muhammed Serrâc: (ö.?)

"Fütüvvet üç kısımdır; lisanın fütüvveti, kalbin fütüvveti, sırrın fütüvveti. Lisanın fütüvveti; onu batıl ve boş sözlerden korumaktır. Kalbin fütüvveti onu geri dönmekten (şirk) korumaktır. Sırrın fütüvveti ise; onu kazanılan derecelerden geri düşmekten korumaktır."⁷¹

"Fütüvvet üç kısım üzerine bina edilmiştir: Birincisi, Allah'ın emirlerini⁷² muhafaza; ikincisi, Peygamberin sözlerini muhafaza; üçüncüsü masivayı terkdir.

Fütüvvet ondur. Beşi zahir, beşi bâtıdır. Zahir olanlar farz olan şeyler, taharet, namaz, oruç, hac ve cihaddır. Bâtin olanlar; tevekkül, sabır, rıza, zühd, feyzdir.⁷³

Abdullah Ensârî el-Herevî (ö. 481/1090):

Ensârî'ye göre fütüvvet "kendinde bir üstünlük veya hak görmemendir. Bu da üç derecedir; birinci derecesi, düşmanlığı terk etmen, hatadan uzak durman ve sana yapılan eziyeti unutmandır. İkinci derecesi; senden uzak durana yaklaşman eziyet edene ihsan etmen, kötülükte bulunanı mâzur görmem ve bunları kızgınlığını yenerek, gizleyerek değil seve seve ve affederek yapmandır. Üçüncü derecesi ise; herhangi bir işaretin senin yolunu şaşırtmaması, herhangi bir karşılıkla icabetinin bulunmaması ve sûretlere takılıp kalmamandır. Şunu bil ki, düşmanını şefaate başvurmaya muhtaç eden ve onun özür dilemesinden utanmayan, fütüvvetin kokusunu alamaz. Sonra hakikat nurunun talebi mahiyetindeki ilm-i mahsus, istidlal dayanağı üzerine olmalıdır ki, daha sonra fütüvvet davasında bulunabilsin."⁷⁴

⁶⁹ Sülemî, *Tasavvufta Fütüvvet* (çev. Süleyman Ateş), A.Ü.İ.F.Y., Ankara, 1997, s. 24.

⁷⁰ Gölpınarlı, a.g.m., s. 9.

⁷¹ Küçük, a.g.m., s. 147.

⁷² Küçük, a.g.m., s. 147.

⁷³ Küçük, a.g.m., s. 147.

⁷⁴ Küçük, a.g.m., s. 145.

Ebû Sa'îd Harrâz: (ö.?)

“Bilineni terk, nefse sabır, halktan ümit kesmek, istemeden ve karşılık beklemeden vazgeçme, fakirliği gizleme, zenginlik ve utangaçlık göstermedir.”⁷⁵

Hasan b. Sem'ûn: (ö.?)

Hasan'ın bu tarifi Süfyân'ın tarifiyle aynıdır. “Açıkça utanacağı şeyi gizli de yapmamaktır.”⁷⁶

Ebu'l-Hüseyn el-Mâlikî: (ö.?)

“Üstün ahlak ve iç temizliğidir.”⁷⁷

Huzeyfe el-Marâşî: (ö.?)

“Fütüvvet dört şeydir: Gözün, kalbin, dilin ve hevân. Gözünü helal olmayana bakmaktan koru, dilinle sadece doğru söyle, kalbinde bir müslümana karşı aldatma ve kin bulundurma, hevânın da şerre yönelmemesine dikkat et.”⁷⁸

Ebu'l-Hüseyn b. Sem'ûn: (ö.?)

“Fütüvvet şu huylardır: Az muhalefet, güzel insaf sahibi olmak, hataların peşine düşmemek, görünen kusurları düzeltmeye çalışmak, özrü kabul etmek, eziyeti yüklenmek, nefsi yermek, küçüğe-büyüğe karşı güler yüzlü olmak, çok iyilik yapmak, halka öğüt vermek, halkın öğüdünü kabul etmek, dostlarla kardeş olmak, düşmanları idare etmek, işte bunlar fütüvvetin görünüşleridir.”⁷⁹

Yazarı Belli Olmayan Bir Fütüvvetnamede Fütüvvet Tarifi (754/1354):

“Fıtrat nurunun zuhuru ve neşet karanlığını kaplaması bu suretle nefiste bütün faziletlerin zahir olması ve aşağılık sıfatları gidermesidir. Çünkü insanın fıtratı sıfat afetlerinden ve arızalardan ve nefsanî daiyelerden kurtulur, tabiat perdeleriyle cismani ilgilerden arınırsa saf ve aydın bir hale gelir ve yücelik istidat ve iştıyakı hasıl olur.”⁸⁰

Son olarak şunu söyleyebilirizki tariflerde de görüldüğü gibi sufiler fütüvvetin ahlakî yönü üzerinde durmuşlar sosyal yönüne ilgi göstermemişlerdir.

⁷⁵ Sülemî, a.g.e., s. 56.

⁷⁶ Sülemî, a.g.e., s. 70.

⁷⁷ Sülemî, a.g.e., s. 70.

⁷⁸ Sülemî, a.g.e., s. 76.

⁷⁹ Sülemî, a.g.e., s. 76.

⁸⁰ Gölpınarlı, a.g.m., s. 16.

3. Abbasi Halifesi Nâsır Zamanında Fütüvvet Teşkilatı

İlk dönemlerde dağınık halde bulunan bu gruplar halife Nâsır zamanında (Hilafeti: H. 575-622/M. 1180-1225) problem olmaya devam etmişlerdir. Halife, düzeni sağlamak ve bu grupları bir çatı altında toplamak için 1182 tarihinde Şeyh Abdulcebbâr vasıtasıyla fütüvvet şerbeti içip ve fütüvvet şalvarı giyip bu teşkilata girmiştir.⁸¹

Nâsır ramy el-bunduk (findık atıcılık)⁸² ve tuyûru'l-menâsib (güvercin yetiştiriciliği)⁸³ adetlerini de fütüvvet ile birleştirmiştir. Findık atıcılığının şeriata uygunluğu konusunda Celaleddin Abdullah b. Muhtâr'dan fetva almıştır.⁸⁴ Fütüvvet şerbetini içmeyen ve şalvarını giymeyenlere bu adetleri yasaklamıştır.

İmamiye mezhebine eğimli olduğu söylenen Nâsır devrin büyük sūfisi Şihâbeddin Sühreverdî'den teşkilatın kaidelerini, örf ve adetlerini anlatan bir fütüvvetnâme yazmasını istemiştir. Böyelce hem sūfileri hem de Şia koluna bağlı topluluğu fütüvvet ülküsünde birleştirmiştir.⁸⁵

1207 yılında Bağdat'ta bir fütüvvet üyesinin öldürülmesi üzerine bir ferman yayınlarak kendisinin teşkilatın başı olduğunu ve topluluğun uyması gereken bazı kuralları açıklamıştır.⁸⁶ Teşkilatın dışarıda yayılması için devlet başkanlarına elçiler göndermiştir. Pek çok hükümdar onun bu davetine uymuştur. Anadolu Selçuklu Hükümdarı İzzettin Keykavus 1214 yılında, Alaaddin Keykubat da 1217 yılında teşkilata girmiştir.⁸⁷

Nâsır'dan sonra gelen Abbasi Halifeleri de fütüvvet teşkilatına önem vermişlerdir. Halifeliğin Memlûklular'a geçmesiyle fütüvvet libası giydirme görevini

⁸¹ Taeschner, a.g.m. ; Çağatay, a.g.e. , s. 17.

⁸² Findık atıcılığı, Hz. Osman zamanında İran'dan alınmıştır.Bağdat'ta çoğalan bu adet Nâsır zamanında kabadayılığa dönüştürülmüştür. Kendilerine mahsus kıyafetleri vardır. Harun Reşit zamanında findık atıcılardan kurulu nemel adında bir askeri birlik oluşturulmuştur. bkz. Köprülü, F., *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara, 1981, s. 213; Çağatay, a.g.e. , s. 30-31.

⁸³ Güvercin yetiştiriciliği de Bağdat'ta oldukça fazladır. Hatta Nâsır'ın bütün eski posta güvercinlerinin kestirerek yenilerini yetiştirerek bu insanlara dağıtmıştır. Bundan dolayı bütün güvercin neslinin onun elinden türediği söylenmiştir. bkz. Taeschner, a.g.m., s. 15; Hodgson, *İslamın Serüveni*, III/310.

⁸⁴ Çağatay, a.g.e., s. 31.

⁸⁵ Hodgson; Sühreverdî'nin, Nâsır'ı kendi kullandığı bazı hadis rivayetlerinin isnadında en son şahıs olarak naklettiğinden dolayı Nâsır'ı faal bir hadis ravisi olmayı üstlendiğini ileri sürmüştür. bkz. Hodgson, a.g.e., III/ 308.

⁸⁶ Bu buyruktu'nun metni için bkz. Kayaoğlu, İ., "Halife en-Nâsır'ın, Fütüvvet Girişi ve Bir Fütüvvet Buyruktusu", *A.Ü.İ.F.D.* XXV, Ankara, 1981, s. 223-226.

⁸⁷ Çağatay, a.g.e., s.31.

Sultan Baybars üstlenmiştir. Böylece Bağdat'ta zayıflayan fütüvvet teşkilatı Mısır'da gelişmeye başlamıştır.⁸⁸

3.a. Ahilik

Çalışmamızın buraya kadar olan kısmında fütüvvet teşkilatının tarihi hakkında bilgi verdik. XIII. yy'da Anadolu'da ortaya çıkan XIX. yy sonlarına kadar varlığını sürdüren ahilik, Türk siyasi ve iktisadi tarihinin önemli bir kurumudur.

Türkiye'de olduğu gibi Batıda da bu konu üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Ahi teşkilatının menşei, inanç yapısı, kuruluşu hakkında çeşitli fikirler ileri sürülmüştür. Burada Ahiliğin Selçuklular ve Osmanlılar dönemindeki durumunu inceledikten sonra ahi zaviyelerinin durumu hakkında bilgi vermeyi düşünüyoruz.

Ahi; Arapça bir kelime olup "kardeşim" demektir. Türkçe, eli açık, cömert anlamında kullanılan akı'dan türediği de söylenmiştir.⁸⁹

Terim olarak ahilik, XIII. yy'da Anadolu'da ortaya çıkan, eski Türk akılık ve alplik geleneğinin fütüvvet ideali ile İslami bir sentez içerisinde birleşerek ortaya çıkan siyasi ve iktisadi bir teşkilattir.⁹⁰

Ahiliğin fütüvvetin devamı olup olmadığı konusunda tartışmalar yapılmıştır. Taeschner, ahiliği fütüvvetin Anadolu'daki devamı sayarken⁹¹ Çağatay ise ahiliği Türkler'e özgü bir kurum olarak kabul etmektedir.⁹² Bize göre ahilik fütüvvetin Anadolu'daki devamı değildir. Ancak Mutasavvıflar tarafından benimsenen fütüvvet anlayışı Türk kültürüyle birleşerek ahilik adı altında bir kurum ortaya çıkmıştır.⁹³

⁸⁸ Taschner, a.g.m., s. 16-17; Kocatürk, a.g.m., s.27.

⁸⁹ Bu konudaki tartışmalar için bkz. Taeschner, a.g.m., s. 18; Cahen, C., "İlk Ahiler Hakkında" (çev. Mürsel Öztürk), Belleten L, S. 197, Aralık, 1986, s. 592; Çağatay, a.g.e., s. 43-44.

⁹⁰ Sarıkaya M. S., "Osmanlı Devleti'nin İlk Asırlarında Toplumun Dini Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi", Osmanlı IV, s. 393. Köprülü, ahiliğin esnaf teşkilatından ziyade akidelerini o vasıta ile yayan bir teşkilat olduğunu söylerken; ergin, ahiliğin bir tarikat olmadığı görüşünü benimsemiştir. krş. Köprülü, İlk Mutasavvıflar, s.213; Ergin, O. N. , Mecelle-i Umûri Belediye, I-IX, İ.B.Ş.B.K.İ.D.B. Yay., İstanbul, 1995, I/s. 215

⁹¹ Taeschner, a.g.m., s. 18-19.

⁹² Çağatay, a.g.e., s. 43-45.

⁹³ Aynı değerlendirme için bkz. Togan, Z. V., Umûmi Türk Tarihine Giriş, İ.Ü.E.F. Yay. III, İstanbul, 1981, I, s.346.

3.b. Ahilikle Yakın Alakası Olan Kurumlar

Ahilik ortaya çıktığı dönemde pek çok ictimai teşekkülle iç-içe olduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Bu konuyu ilk gündeme getiren Aşıkpaşaoğlu, Anadolu halkı tarafından benimsenen grupları sayarken ahi teşkilatı yanında Bacıyân-ı Rûm, Gâziyân-ı Rûm ve Abdalân-ı Rûm adlı teşkilatlardan da bahsetmektedir. Bu teşekküller ahiliğe benzetilmektedir. Yeri gelmişken bu gruplar hakkında da bilgi verelim.

Bacıyân-ı Rûm

Ahiliğin kurucusu olarak kabul edilen Ahi Evran'ın eşi Fatma Bacı tarafından kurulduğu söylenen bu teşkilat ahiliğin kadın kolları olarak kabul edilmiştir. Bacı teşkilatına mensup olan kadınlar, dokumacılık ve örgü işiyle meşgul olmuşlar; zaviyelerde misafirlerin ağırlanmasına yardım etmişlerdir.⁹⁴

Gâziyân-ı Rûm

Anadolu Gazileri olarak da adlandırılan bu grup daha çok uç bölgelerde yerleşmişler, savaş zamanı gazalara katılmışlardır. Ahilerin seyfi kolunu temsil ettikleri söylenmektedir.⁹⁵

Abdalân-ı Rûm

Horosan Erenleri adıyla da anılan bu teşkilat XIV. yy başlarında dağılan Anadolu Selçuklu Devleti topraklarında Abdal ve Baba lakaplı tahta kılıçlı dervişler tarafından oluşturulmuştur. Abdal Musa, Abdal Kumral, Abdal Murad bunlardan bazılarıdır. Gazalara katılan bu insanlar fethedilen topraklarda zaviyeler de kurmuşlardır. Abdallar Yesevî, Kalenderî, Haydârî ve Vefâî gibi tarikatlarla da ilişki içinde olmuşlardır.⁹⁶

⁹⁴ Daha geniş bilgi için bkz. Köprülü, F., *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 93-94; Cebecioğlu, E., *Bacıyân-ı Rûm*, Türk Aile Ansiklopedisi, I-III, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991, II, s. 651-653; Bayram, M. "Anadolu Selçukluları Devrinde Anadolu Bacıları (Bacıyân-ı Rûm) Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?", *Belleten XLV/II*, S. 180, Ankara, 1981, s. 457-472.

⁹⁵ Köprülü, *Kuruluş*, s. 88.

⁹⁶ Köprülü, *Osmanlı Devletinin Kuruluşu*, s. 94-95; Ocak, A. Y., *Babâiler İsyânı, Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı*, Dergah Yay. 2, İstanbul, 1996, s. 200-210; Köprülü, O. F., "Abdal", *T.D.V.İ.A.*, İstanbul, 1988, I, s.61.

4. Selçuklular Döneminde Ahilik

Ahiliğin Anadolu'da ortaya çıkmasında Abbasi Devleti ile siyasi münasebetler, Anadolu'ya göçler ve Moğol istilası etkili olmuştur.

Abbasi Halifesi Nâsır, fütüvvet teşkilatını bir çatı altında topladıktan sonra çevre ülkelere elçiler göndererek bu ideali yaymaya çalışmıştır. Selçuklu Hükümdarı I. Gıyaseddin Keyhüsrev Halife'den cülüsünü almak için Mecdüddin İshâk'ı Bağdat'a göndermiştir. Mecdüddin dönüşünde beraberinde pek çok fütüvvet şeyhini de Anadolu'ya getirmiştir.⁹⁷

İzzettin Keykavus ve Alaaddin Keykubat da tahta çıkınca halifenin davetine uyarak Sühreverdi vasıtasıyla fütüvvet teşkilatına girmişlerdir.⁹⁸

Gerek Anadolu'nun fethi gerekse Moğol istilası sonucu Anadolu'ya yoğun bir Türk göçü başlamıştır. Çoğu esnaf ve sanatkar olan bu insanlar yerli Bizans halkı karşısında rekabet edebilmek için kendi aralarında teşkilatlanma gereği duymuşlardır.⁹⁹

Devlet tarafından da korunan bu gruplar uç bölgelere yerleştirilmişler kendilerine verilen toprakları işlemişler, kurdukları zaviyelerde Anadolu'nun Türkleşmesine ve İslamlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Teşkilatın kurucusu Ahi Evran Şeyh Nasîruddin Mahmud kabul edilmiştir.¹⁰⁰ Ahi Evran toplumun çeşitli sanat kollarını yürüten insanlara ihtiyaç olduğunu belirterek her sanat grubunun belli bir yerde toplanması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁰¹ Özellikle Kırşehir, Konya, Kayseri, Aksaray, Niğde gibi ticaretin yoğun olduğu Anadolu Selçuklu şehirlerinde teşkilatlanan bu gruplar mesleki dayanışmanın ilk örneğini debbağlık (deri işlemeciliği) mesleğinde göstermişlerdir. Bunda hammadde olan derinin Türkmenler'den alınıp onların da iktisadi yönden desteklenmesi amaçlanmıştır.¹⁰²

Bu dönemde, ahilerin siyasi ve dini açıdan önemli bir teşkilat oldukları konusundaki ilk bilgileri Arap seyyah İbn Batuta'nın Seyehatname adlı eserinden öğrenmekteyiz. XIV. yy'ın başlarında Anadolu'da pek çok büyük şehirde dolaşan

⁹⁷ Bayram, M., "Ahi Evran ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu", Kelime, Konya, 1991, s. 27.

⁹⁸ Bayram, a.g.m., s. 29; Turan, O., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Boğaziçi Yay. 3, İstanbul, 1993, s.298; Uzunçarşılı, İ. H., *Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal*, T.T.K. Yay. 2, Ankara, 1970, s. 67.

⁹⁹ Çağatay, a.g.e., s. 48.

¹⁰⁰ Köprülü, Ahi Evran ismini Ahi Ören şeklinde okumuştur. bkz. Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s. 214.

¹⁰¹ Bayram, M., "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkileri" S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. X, Konya, 2001, s. 10.

¹⁰² Çağatay, a.g.e., s. 84, Çetin, O., *Anadoluda İslamiyetin Yayılışı*, İstanbul, 1990, s. 244.

seyyah, seyahati esnasında ahi zaviyelerinde konakladığını söyleyerek ahilerden hayranlıkla bahsetmektedir.¹⁰³

Alaaddin Keykubat, oğlu II. Gıyaseddin Keyhüsrev tarafından öldürülünce iktidar ile anlaşamayan ahiler, II. Gıyaseddin'in karşısında yer almışlardır. Ahiler için oldukça zor olan bu dönemde pek çok insan öldürülmüş, ahilerin zaviyeleri ellerinden alınmış, uç bölgelere göç etmek zorunda bırakılmışlardır.¹⁰⁴ Ahi grupları, teşkilatlandıkları yöreleri Moğol istilasına karşı başarıyla savunmuşlardır.

Burada yeri gelmişken ahi zaviyelerindeki faaliyetlerden bahsetmek gerektiğine inanıyoruz. Anadoludaki ahi zaviyelerinin çoğu Selçuklular zamanında kurulmuştur. Amaçları âyende ve revendeye (gelip geçene) hizmet etmektir. Zaviyelerin gelirleri gündüz iş yerlerinde çalışan insanların bağışları ile karşılanmaktaydı.¹⁰⁵

Zaviyelerde kişilere verilen terbiye daha çok şifahi idi. Yani okuma, dinleme, kardeşlerle ve görevlilerle bir arada yaşayarak öğrenme şeklindeydi.¹⁰⁶

Bu zaviyelerde işçi ve çırakların yanında muallim, müderris, kadı, hatip gibi görevlerde çalışan insanlara da rastlanmaktaydı.¹⁰⁷

Bu dönemde kadınlara ait zaviyelerin de bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir.¹⁰⁸

Ahi zaviyelerinde Batınî ve Şîfî unsurların hakim olduğu söylense de son zamanlarda yapılan araştırmalarda bu zaviyelerin kitabelerinde yer alan bilgiler, ahilerin Sünnî olduklarını göstermektedir.¹⁰⁹

¹⁰³ İbn Batuta, *Seyahatnâme'den Seçmeler* (çev. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay. 2, Ankara, 1999, s. 13, 17, 23, 25 vd. Ayrıca bkz. Şeker, M., *İbn Batuta'ya göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.

¹⁰⁴ Bayram, M. "Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi", *Kelime*, S. 3, Konya, 1986, s. 45-46.

¹⁰⁵ Barkan, Ö. L. , "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar Ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi* S. 2 ,Ankara,1972, s. 292.

¹⁰⁶ Ergin, *Mecelle*,I/518.

¹⁰⁷ Ergin,a.g.e. , I/519.

¹⁰⁸ Barkan, a.g.m. , s.302.

¹⁰⁹ krş. Köprülü, *İlk Mutasavvıflar*, s.215-216; Gölpınarlı, *Fütüvvet Teşkilatı*, s. 94;Yüksel, H. "Ahi Vakıfları, Uluslararası Kuruluşunun 700. Yılı Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi(7-9 nisan 1999-Konya), Konya, 2000, s.160.

5. Osmanlılar Döneminde Ahilik

Selçuklu Devleti'nin zayıflamasıyla Anadolu'da pek çok beylik ortaya çıkmıştır. Selçuklu iktidarı ile anlaşamayan ahiler bu beyliklerle ilişki içine girmişlerdir.¹¹⁰

Ahilerin temasa geçtiği bu beyliklerden biri de Osmanlı Beyliğidir. Osman Beyin çevresinde yer alan Şeyh Edebali, Konur Alp, Gazi Abdurrahman gibi isimler ahilerin önde gelenlerindedir.¹¹¹ Bu arada Osman Bey'in, ahi şeyhi Şeyh Edebali'nin kızını alarak ahilerin nüfuzundan istifade etmek istediği kaynaklarda belirtilmektedir.

Orhan Bey ve I. Murad döneminde de padişahların ahilerle ilişkileri devam etmiştir. Ahilerin ileri gelenlerinden olduğu söylenen I. Murad'ın, ahilerden bazılarını şehir ahileri adı altında bazı yerlere atadığı¹¹² yine yeniçeri ordusunun oluşturulmasında onlardan faydalandığı görülmektedir.¹¹³

Bu arada fethedilen yeni bölgelerdeki Türk nüfusunu artırmak için ahilerden faydalanılmıştır. Sultan II. Selim döneminde yayımlanan 1572 tarihli ferman ile Kıbrıs'a gelen ilk kabile içinde 20 dokumacı, 2 çizmeci, 1 çilingir, 1 ahçı, 5 demirci vs. gibi mesleklere mensup insanların bulunması bunu göstermektedir.¹¹⁴

XV. yy'dan itibaren Osmanlı Devleti'nin siyasi otoritesinin güçlenmesiyle ahi teşkilatı devlet kontrolüne geçmiş; çalışan nüfusun büyük bir çoğunluğu loncalar kurarak örgütlenmeye başlamıştır.¹¹⁵

Devlet ile lonca arasındaki ilişkileri loncalardan sorumlu kethüda ve yiğitbaşı sağlamıştır. Lonca mensupları tarafından seçilen başkanlar devlet tarafından onaylanmıştır. Lonca üyeleri arasında usta çırak şeklinde bir hiyerarşi de söz konusudur. Çırak olabilmek için kethüdanın onayı gerekiyordu.¹¹⁶

İlk dönemlerde gayri müslimlerin kethüda olmasına izin verilmiyordu. Zamanla gayri müslimler de loncalara üye olabilmişler, başkan yardımcılığı görevlerinde bulunabilmişlerdir. Hatta sadece gayri müslimlerin oluşturduğu loncalara da

¹¹⁰ Çağatay, a.g.e., s.98; Göde, K., "Eretnalılar Devri(1327-1381)'nde Anadolu'da Ahilik", I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 1993-Ankara), Kasım,1996, s.68.

¹¹¹ Barkan, a.g.m. , s.282.

¹¹² Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I/246; Çağatay, a.g.e., s.91.

¹¹³ Uzunçarşılı, yeniçeri ocağının kurulmasında Şeyh Edebâli'nin akrabalarından Kara Halil Efendi'nin yardımları olduğunu belirtmiştir. bkz. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I/555.

¹¹⁴ Fevzioglu, B. , "Ahiler; Kıbrıs Adasına Esnafılığı Taşıyan İlk Ustalarımız", II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri(13-15 Ekim 1999 Kırşehir), K. B. Yay., Ankara, 1999,s.139-157.

¹¹⁵ Loncalar hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ergin, Mecelle, I/ 550-554.

¹¹⁶ Baer, G. , "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi için Önemi"(çev. Sami Ferlier), A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi, c. VIII-XII, S.14-23, Ankara,1975, s.104.

rastlanmaktadır.¹¹⁷

Esnaf arasındaki şikayetlere kadılar bakmıştır. Devlet ile esnaf arasında bir köprü vazifesi gören lonca başkanları da esnaf arasındaki düzeni sağlamak için kuralları ihlal eden ve düzeni bozan kişilere ceza verilmesini sağlamışlardır.

Devlet, aynı işi yapan loncalar arasında rekabeti önlemek için zaman zaman fiyatları kontrol altına almak için kanunlar yayınlamıştır.

XVIII. yy'dan itibaren Osmanlı loncalarında gedik usulü başlamıştır. Türkçe bir kelime olan gedik, tekel ve imtiyaz demektir. Hükümetin müsadese olmadan herhangi bir kimsenin bir sanatla uğraşamaması veya mal satamaması şeklinde uygulanmıştır.

Dükkan sayısı, herhangi bir meslekte çalışanların durumu konusunda Osmanlıda gediklere ait pek çok kanunname yayımlanmıştır.

Zamanla yeniçerilerin ticarete atılması, tekelciliğin oluşması sebebiyle 8 Zilhicce 1277 (17 Haziran 1861) tarihli tüzükle, bozulan gedikler de ortadan kaldırılmıştır. Bu durum ahi teşkilatının da Anadolu da giderek zayıfladığının hatta ortadan kalkmak üzere olduğunun bir göstergesidir.¹¹⁸

¹¹⁷ Kuran, T. , "Osmanlı Lonca Teşkilatı Üzerinde İslami Etkiler" Osmanlı, III/99.

¹¹⁸ Gedikler için bkz. Ergin, Mecelle, II/635.

B. FÜTÜVVETNÂMELER

Fütüvvet hakkındaki sözler ve rivayetleri içeren, mensuplarının uyması gereken kuralları belirten, mensur veya manzum olarak yazılan eserlere fütüvvetnâme denilmektedir.¹¹⁹

Tarihin ilk zamanlarından itibaren insanların ahlakî yönden gelişmesi için eserler yazılmıştır. İlk yazılı örneklerden Gılgamış Destanı, Yunanlı Ezop'un öyküleri, Brahman din adamları tarafından kaleme alınan Paçantra bu tür eserlerin bazılarıdır. Yine Kelile ve Dimne halkın ve hükümdarların rağbet ettiği bir eser olarak pek çok dile çevrilmiştir.¹²⁰

İslam dini de inanç ve ibadet esasları yanında kişinin ahlakî yönden gelişmesi için bazı kurallar getirmiştir. İslam dünyasında yazılan eserlerde ahlakî dinden ayırmak mümkün olmamıştır. Bunun için bir eser dini muhteva taşıması yanında tasavvufi ve ahlakî içerik de taşımıştır.

Ahlakî eserlerin konu ve gayelerine göre pek çok türü vardır: Siyasetnâmeler,¹²¹ nasihatnâmeler, ahlakî güzel sözler ve tezimizin konusu olan fütüvvetnâmeler bunlardan bazılarıdır.¹²²

1. Fütüvvetnâmelerin Yazılış Sebepleri

Fütüvvetnâmeler değişik amaçlar için yazılmışlardır. Müelliflerin görüşlerini de göz önüne alarak bunları şöylece sıralayabiliriz:

- a - İslam dininin ahlakî kurallarını belirtmek.
- b - Fütüvvet mensuplarının uyması gereken kuralları göstermek.
- c - Fütüvvet ehline has eserler oluşturmak.

d - Fütüvvet teşkilatının İslam dünyasının değişik beldelerine yayılmasıyla Arapça yazılan fütüvvetnâmelerin halk tarafından anlaşılmasından dolayı buralarda yaşayan halkın diliyle eserler yazma gereği.

¹¹⁹ Pakalın, M. Z. , *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, MEB yay. , İstanbul,1971, I/639.

¹²⁰ Çağatay, a.g.e, s.174-176.

¹²¹ Siyasetnamelerdeki hadislerin tahrici için bkz. Atmaca, V. , *Hadisleri Bakımından Siyasetnameler ve Ebû'n-Necîb'in en-Nehcu'l-Meslûk fî Siyâseti'l-Mülûk'u*, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Bastılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir,1993.

¹²² Erdem, H. , *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, Konya, 1996, s.33-34.

e - Fütüvvet mensuplarını yanlış bilgilerden korumak.

2- Fütüvvetnamelerde Ortak Noktalar

Farklı dönemlerde ve kültürlerde yazılan fütüvvetnâmeler bazı yönlerden birbirine benzemektedir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

- a- Fütüvvetin islami kurallara uygun olduğu, ayet ve hadislerle anlatılmıştır.
- b- Fütüvvet peygamberlik mesleğidir. Fütüvvet ile ilk şereflenen Hz. Adem'dir
- c- Hz. Muhammed fütüvvet hırkasını Cebrail vasıtasıyla Mirac gecesi giymiştir.
- d- Hz. Ali fütüvvet ehlinin piri kabul edilmiştir.
- e- Fütüvvetnâmelerde, aynı tasavvufta olduğu gibi kendilerini Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e kadar ulaştırdıkları silsileler vardır.¹²³
- f- Fütüvvet ehli cömertlik, doğruluk, utanma, iyi huy, dindarlık gibi huylara sahip olmalı; komşuları ile iyi geçinmeli, namazını bırakmamalı, içki içmemeli, helal kazanç sağlamalıdır. Zulümden, yalandan, kibirden, israftan uzak durmalıdır.

3- Fütüvvetnâmelere Genel Bir Bakış

Fütüvvetin, tasavvufun bir kolu sayılması ile fütüvvet hakkında ilk müstakil eserler sûfîler tarafından kaleme alınmıştır. Bu konuda yazılan ilk eser Sülemî'nin Kitâbu'l Fütüvve adlı risalesi kabul edilmiştir. Sülemî, eserinde fütüvvetin kaide ve edeplerinden bahsetmiş, sûfîlerin fütüvvet hakkındaki görüşlerine yer vermiştir.¹²⁴

Sülemî'den sonra bu konuda yazılan müstakil eser Sülemî ile aynı çağda yaşayan Ensârî'ye aittir. İki eser arasında bariz farklar bulunmaktadır. Şöyle ki Sülemî eserinde Hz. Ali'nin fütüvvet hakkındaki sözlerine yer vermezken, Ensârî, Risalesinde Hz. Ali'nin bu konudaki görüşlerini belirtmiştir. Yine her iki eserde de fütüvvet hakkında farklı mutasavvıflara ait sözler vardır.¹²⁵

Bu dönemde bazı eserlerde de fütüvvete dair bölümler yer almıştır. Kuşeyrî Risâle adlı eserinde Ensârî Menâzilu's-Sâirîn'de fütüvvetten bahsetmiştir. Keykâvus da Kâbusnâme adlı eserinin bir bölümüne Civanmert adını vermiştir.

¹²³ Fütüvvetnâmelerdeki silsileler için bkz. Torun, A. Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler Üzerine Bir İnceleme, Kültür Bak. Yay. , Ankara, 1998, s. 156-170.

¹²⁴ bkz. Sülemî, Tasavvufta Fütüvvet, s.4 v.d.

¹²⁵ Küçük, S. , "Abdullah Ensârî el-Herevî'nin Tasavvufî Fütüvvet Risâlesi: Kitabu'l-Fütüvvet," S.Ü.İ.F.D. II/2000, Ağustos,2000, s.143-144.

Nâsır'ın fütüvvet hareketini teşkilatlandırması ile fütüvvetnâmelerde yeni bir dönem başlamıştır. Burada şunu belirtmek gerekir ki bu dönemde de tasavvufi izler hâlâ devam etmektedir. Bundan sonra yazılan fütüvvetnâmelerde erkân bahsi daha ağırlık kazanmıştır.

Halife, devrin sūfisi Sühreverdî'ye bir fütüvvetnâme yazdırmıştır. Sühreverdî'nin eseri fütüvvetçiliğin bütün prensiplerini ana hatları ile içeren ilk fütüvvetnâme görünümündedir.¹²⁶

Nâsır döneminde yazılan bir başka fütüvvetnâme Ahmed b. İlyâs el-Nakkâş el-Harbûti'ye ait olan Tuhfetü'l-Vesâyâ'dır. Harbûti eserini Halife'nin genç yaşta ölen oğlu Ebû'l-Hasan'a ait Umdetü'l-Vesîle adlı eserinden faydalanarak yazdığını söylemektedir. Beş fasıldan ibaret olan Tuhfe'de, fütüvvetin İslamî esaslara uygun olduğu ayet ve hadislerle anlatılmış, fütüvvetin erkânı ve şartları hakkında bilgi verilmiştir. Bu fütüvvetnâme, kendinden sonra yazılan pek çok fütüvvetnâme içinde ana kaynak olmuştur.¹²⁷

Necm-i Zerkûb'a ait olan fütüvvetnâmede fütüvvetin kısımlarından, şartlarından, yemek adabından bahsedilmiştir.¹²⁸

Manzum olarak kaleme alınan Nâsiri'nin Farsça fütüvvetnâmesinde fütüvvetin esaslarından fütüvvet verilmeyecek kişilerden, fütüvveti bozan işlerden, fütüvvet erkanından bahsedilmiştir.¹²⁹

Murad Molla kütüphanesinde bulunan 753/1353 tarihli yazarı belli olmayan fütüvvetnâme, bu dönemde yazılan önemli bir fütüvvetnâmedir. Devrinin edebî Farsçası hakkında da örnek kabul edilebilecek durumdadır. Müellif dostlarının isteği üzerine başka bir eserindeki fazla bilgileri çıkararak bu fütüvvetnâmeyi oluşturduğunu söylemektedir.¹³⁰

Gölpınarlı tarafından Alaaddin Semmânî'ye atfedilen bir fütüvvetnâme Murad Molla kütüphanesinde bulunan bir üstteki bahsettiğimiz fütüvvetnâmeden etkilenerek yazılmıştır. Eser, fütüvvet erkanına ve ıstılahına dair önemli bilgiler içermektedir. .

¹²⁶ Çağatay, a.g.e. , s.21.

¹²⁷ Gölpınarlı, Fütüvvet Teşkilatı, s.13.

¹²⁸ Fütüvvetname için bkz. Gölpınarlı, Fütüvvet Teşkilatı, s.235-261.

¹²⁹ bkz. Gölpınarlı, Fütüvvet Teşkilatı, s. 311-352.

¹³⁰ Gölpınarlı, Fütüvvet Teşkilatı, s. 16-20.

796/1385 tarihinde kaleme alınan Ali b. Şihâbeddin'e ait olan Farsça Fütüvvetnâmede mutasavvıfların sözlerine yer verilmiştir. Müellifin açıkça Şii olmamakla beraber şiiliğe karşı bir meylinin olduğu söylenmektedir.¹³¹

Hâtifi'nin manzum olarak kaleme aldığı 84 beyitlik Farsça fütüvvetnâme XV. yy'da İran'da fütüvvet ehlinin gücünü göstermesi bakımından önemlidir. Fütüvvet erkanından bahsetmeyen bu eserde fütüvvetin 72 şartı anlatılmaktadır.¹³²

Ahiliğin Anadolu'da yapılanmasıyla Türkçe fütüvvetnâmeler yazılmaya başlamıştır.

İlk Türkçe fütüvvetnâmenin Burgazî'ye ait olduğu kabul edilmiştir. Fatih devrinde yaşayan Müellif Harputlu'nun fütüvvetnâmesinden etkilenmiştir. Adap kısmına yer verildiği halde erkan kısmına fazla yer verilmemiştir. Fütüvvet anânesi, fütüvvet kabul edilmeyecek şahıslar, fütüvvet edepi hakkında bilgiler vardır.¹³³

Burgazî'den sonra Türkçe fütüvvetnâmeler içinde Seyyid Gaybî oğlu Seyyid Hüseyin'e ait olan risâle önemlidir. Aynı dönemde yazılan bu eserde de fütüvvet ananeleri, nispeti, erkan ve adabı hakkında bilgiler vardır.¹³⁴

Anadoluda yazılan fütüvvetnâmeler içinde en önemlisi ve en hacimlisi Radavî'nin fütüvvetnâmesi kabul edilmiştir. Eserin tam adı Miftâhu'd-Dekâik ve Beyâmî Ehli Hakâik'tir. Türkiye'deki kütüphanelerde bolca nüshası vardır. Diğer fütüvvetnâmelerde erkâna ve fütüvvet edeplerine dair bilgiler hayli fazla olduğu halde esnafın adetlerine, gelenek ve göreneklerine fazla değinilmemiştir. Bu konuda Radavî'nin eserinde bolca malumat vardır.

Eserde peygamberlerin fütüvvete girişleri, tuğ ve alem merasimleri Hz. Ali'ye şed bağlanması, fütüvvet silsilesi,¹³⁵ fütüvvet verilmeyecek kişilerden, çeşitli mesleklerin fütüvvete girişlerinden, sofrada adabından bahisler vardır.¹³⁶

Gölpınarlı, XV. ve XVI. yy'da Anadolu'da yazılan fütüvvetnâmelerde fütüvvet ehlinin Alevi ve Bektaşî'lerle birleşerek İran-Safevi propagandası yaptıklarını, bundan

¹³¹ Mole, M. , "Ali b. Şihâbeddin-i Hemedânî'nin Risâle-i Futuvvatiyası" (çev. Ahmet Ateş), İ.Ü.E.F. Şarkiyat Mecmuası, c. IV, S. 15, İstanbul, 1961 s. 33-72.

¹³² Gölpınarlı, bu eserin Franz Taeschner tarafından 1932'de Leipzig'de fotokopi olarak bastırıldığını söyler. bkz. Gölpınarlı, *Fütüvvet Teşkilatı*, s.23.

¹³³ bkz. Gölpınarlı, A. , "Burgazî ve Fütüvvetnâmesi", *İ.Ü.İ.F.M.*, c.XV, S.1-4, İstanbul,1956,

¹³⁴ bkz. Gölpınarlı, A. , "Şeyh Seyyid Gaybioğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesi", *İ.Ü.İ.F.M.*, c.XVII, S.1-4, 1955-1956.

¹³⁵ Radavî'nin fütüvvetnâmesinde buraya kadar olan kısım için Milli Ktp. , nr. 8602, 1a-63b deki nüshadan faydalanılmıştır.

¹³⁶ Bu kısım için Bursa müzesi kütüphanesi E-54/85 numarada kayıtlı Milli Kütüphane mikro film arşivi A-1691 numarada bulunan nüshadan faydalanılmıştır.

dolayı da kaleme alınan fütüvvetnâmelerde Şii-Batını karakterlerin çokça yer aldığını ısrarla savunur.¹³⁷ Burgazî Sünnî kabul edilse de Seyyid Hüseyin ve Radavî'nin eserlerinde Şii temayüllerin ağır bastığı kabul edilmektedir. Bursa gibi önemli bir şehirde kadılık vazifesinde bulunan bir kişinin takiyye yapmak için şafi olduğunu söylemesi bizce mümkün değildir.

Burada şunu belirtmek gerekir ki fütüvvetnâmeler içinde yer alan bazı unsurlar, müellifler tarafından doğru olup olmadığına bakılmadan bir geleneğin devamı olarak eserlerine alınmıştır.

Yine Bursa'da yaşayan Hoca Can Ali'nin yazdığı fütüvvetnâme Türkçe fütüvvetnâmeler içinde önemli bir yere sahiptir. Eserde Radavî'nin fütüvvetnâmesi'ne atıflar vardır. Hoca Cân'ın Hanefî mezhebine bağlı olduğu göz önüne alınırsa Radavî'yi kaynak olarak kullanması önemlidir.

Radavî'nin Fütüvvetnâmesi'nin kendinden sonra yazılan Türkçe fütüvvetnâmeler için bir dönüm noktası olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü daha sonra Anadolu'da yazılanlar özellikle Radavî ve Seyyid Hüseyin'in fütüvvetnâmelerinin özeti şeklindedir.

Türkçe fütüvvetnâmeler içinde Eşref b. Ahmed'in 444 beyitlik ve Esrar Dedenin 158 beyitlik eseri manzum olarak düzenlenmiştir.

Yasin Rufâi'ye ait fütüvvetnâme, fütüvvetin Rufailikle ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. Yine son dönemlerde belli sanat erbâbı için yazılan fütüvvetnâmeler de vardır.

Burada son olarak fütüvvetnâmelerde kullanılan hadislerden bahsetmenin yerinde olacağını düşünüyoruz. Fütüvvetnâmelerde kullanılan hadisler senedsiz olarak nakledilmiştir. Tesbitlerimize göre sadece Sülemî rivayetlerde senetleri de belirtmiştir.

Hadislerden önce "kale aleyhi's-selâm", "Kale'n-nebiyyu", "Resul aleyhisselam buyurdu", "Resul hz. buyurur", "bu hadisi anda buyurdu" gibi lafızlar kullanılmıştır.

Hadislerin sıhhat dereceleri ve söyleyeni hakkında da "merfu bir hadiste", "sahih haberde gelmiştir" gibi ifadeler yer verilmiştir. Radavî'nin fütüvvetnâmesinde hadislerin Arpçaları yanında Türkçe tercümeleleri de verilmiştir.

Fütüvvetnâmeler hakkında genel bir bilgi verdikten sonra burada kütüphanelerde kayıtlı Arapça, Farsça ve Türkçe fütüvvetnâmelerin bibliyografyasını vermeyi uygun gördük.

¹³⁷ Gölpınarlı, Seyyid Gaybîoğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesi", s.33.

4. Arapça ve Farsça Fütüvvetnâmeler

- a- Ebû Abdurrahman es-Sülemî, **Kitâbu'l-Fütüvve**, Ayasofya Ktp., nr: 2049, vrk.78a-99a. Arapça.
- b- Hâce Abdullah el-Ensârî, **Risâle-i Fütüvvet**, Ayasofya Ktp, nr: 2049, vrk.149a-154b, Arapça.¹³⁸
- c- Ali b. Hasan b. Ca'dveyh, **Kitâb-ı Mir'ât-ı Mürüvvet**, Ayasofya Ktp., nr: 2049, vrk.35a-77b, Arapça.
- d- Ahi Ahmed el-Muhib İbn Şeyh Muhammed İbn Mikâil el-Arabi, **Fütüvvetnâme**, Ayasofya Ktp., nr: 2049, vrk.99a-106b, Arapça.
- e- Ebu'l Mehamid Ahmed İbn Abd el-Melik el-Aşâri, **Kitâbu'l-Fütüvve**, Ayasofya Ktp., nr: 2049, vrk. 140a-147b.
- f- Müellifi meçhul, **Risâle-i Fütüvve**, Ayasofya Ktp., nr: 2049, vrk.106a-108b, Arapça.¹³⁹
- g- Ahmed b. İlyas el-Nakkaş el-Harbûfî, **Tuhfetu'l-Vesâyâ**, Ayasofya Ktp., nr: 2049, vrk.108a-117b, Arapça.
- h- Şihâbeddin Sühreverdî (v. 632/1234),
h.1) Risâle-i Fütüvve
 -Ayasofya Ktp., nr: 2049, vrk. 154a-158b.
 -Ayasofya Ktp., nr: 3135, vrk. 185a-190b, Farsça.¹⁴⁰
h.2) Kitâbul-Fütüvve, Ayasofya Ktp., nr: 2049, vrk. 158b-181b, Farsça.
- i- Müellifi Meçhul, **Kitâb fî Bahri'l-Fütüvvet ve Zikru Şeceretü'l-Feyz**, Ayasofya Ktp., nr: 2049, vrk. 182a-210a, Farsça.
- j- Necm-i Zerkub'a ait olduğu sanılan bir risale, **Kitâbu'l-Fütüvve**, Ayasofya Ktp., nr: 2049, vrk. 218b-235a, Farsça.
- k- Müellifi Meçhul, Ayasofya Ktp., nr: 2049, vrk. 235b-237a, Farsça.
- l- Nâsirî, **Fütüvvetnâme**,
 - Ayasofya Ktp., nr: 2049, 17a-b, vrk. 118a-237b, Farsça.

¹³⁸ Bu risâle Sezâi Küçük tarafından tercüme edilmiştir bkz. 126 numaralı dipnot.

¹³⁹ bkz. Gölpinarlı, **Fütüvvet Teşkilatı**, s. 12.

¹⁴⁰ Hasan Kamil Yılmaz, bu eserin nüshasının İstanbul Kütüphanelerinde bulunmadığını belirtmiştir. Risâle Murtaza Savvaf ve Henry Corbin tarafından Risâle-i Civanmerdan içinde (s. 89-166) neşredilmiştir bkz. Yılmaz, Hasan Kamil, **Avârif**, s. XXXII.

- Köprülü Ktp., nr: 1579, 89a-100a.; nr: 159, vrk. 89a-111a.¹⁴¹
- m- Ferîduddin Attar (627/1330).
- İ.Ü., nr: 1288, Farsça.
- Süleymaniye Ktp.; nr: 3514, Böl: ESA.; nr: 3868, Böl: HAC.; nr: 2834, Böl: Yazma Eserler.
- n- Müellifi Meçhul **Fütüvvetnâme**, Murad Molla Ktp., Abdülhamid I. Bölümü, nr: 1447, vrk. 352a, Farsça.¹⁴²
- o- Müellifi Meçhul **Fütüvvetnâme**, Veliyuddin Efendi, nr: 1796, vrk. 170b-174a, Farsça.¹⁴³
- p- Kemâleddin Abdurrahman el-Kaşânî, **Fütüvvetname** Veliyuddun Efendi, nr: 3242, vrk. 32-33.¹⁴⁴
- q- Hâtifi, **Fütüvvetnâme**.
- r- Ali b. Şihâbeddin Hemedâni, **Risâle-i Fütüvvetiye**.
- Paris Biblioteque Nationale, Supplement person 1642. Blochet, IV, 197, vrk. 49b-67b.
- Ayasofya Ktp., nr: 2873, vrk. 405b-416b.
- Şehit Ali Ktp., nr: 2794, vrk. 457a-466b.
- Tahran Malek Ktp., nr: 4250.
- Paris, Biblioteque Nationale, Person 39, vrk. 77a-82b.
- Tahran Malek Ktp., nr: 4274, 121b-126b.¹⁴⁵
- s- İbnü'l-Verdî, Zeyneddin Ömer b. Muzaffer, **Risâle fi'l-Fütüvvet**, Süleymaniye Ktp., nr: 1943, böl. AYA, Arapça.
- t- Muhiddin Bağdâdî, Süleymaniye Ktp., nr: 1682, böl: CAR, Farsça.

5. Türkçe Fütüvvetnâmeler

Fütüvvetnâmelerin çeşitli dillerde yazıldıkları ve en eski fütüvvetnâmelerin Arapça olduğu tesbit edilmiştir. Biz bunları, yazıldığı dile göre tasnif etmeyi uygun bulduk. Ne

¹⁴¹ Risale, Franz Taeschner tarafından Der Anatolische Dihter Nâsirî (um1300) und sein Fütüvvetnâme-Futuvvetnamei Mevlâna Nâsirî –ba zamme müntebahat ez-Kitabu'l-İsrak li Mevlâna Nasirî, Leipzig 1944 adlı eserde basılmıştır. bkz. Gölpınarlı, a.g.m., s. 14-15.

¹⁴² Çağatay, bu risalenin Ma'sum b. Sumeylullah b. Hüseyin el-Kâşî'ye ait olduğunu belirtir. bkz. Çağatay, a.g.e., s. 251.

¹⁴³ Mecmuadaki risalelerin çoğu Alau'd-devle'ye ait olduğundan bu risâle de O'na atfedilmiştir. bkz. Gölpınarlı, a.g.m., s.21.

¹⁴⁴ Bu risâle Fütüvvet Peygamberliğin gözünün nûrudur sözünün şerhidir. İstîlâhatı Sûfiyye yazarı Abdurrezzak el-Kaşânî'ye ait olabilir. bkz. Gölpınarlı, **Fütüvvet Teşkilatı**, s. 22.

¹⁴⁵ Daha geniş bilgi için bkz. Mole, a.g.m., s. 38.

var ki bir kısmı Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Türkçe fütüvvetnâmeler de mensur ve manzum olmak üzere iki kısımda incelenecektir.

5.a. Mensur Fütüvvetnâmeler

a- Yahya b. Halil b. Çoban Burgazî, **Fütüvvetname**

- Millet Ktp., Ali Emirî, Türkçe Şerhiye Kitapları, nr: 1154/198, nr: 901, 59 yaprak.
- Beyazıt Ktp., nr: 5481-5482.
- Süleymaniye Ktp., **Pertevniyal Böl**, nr: 992.
- D.T.C.F. Ktp., nr: A-123, M. Con-536.
- Bursa Eski Eserler Ktp., **Hüseyin Çelebi Böl**. 9/2, vrk. 15b-86a.
- Vatikan Ktp. Türkçe el Yazmaları nr: 337.

b- Müellifi Meçhul, Beyazıt Ktp., nr: 5481

c- Seyyid Gaybî oğlu Seyyid Hüseyin,¹⁴⁶ **Fütüvvetnâme**,

- Ankara Maarif Ktp., O.355/1-3.
- İstanbul Belediye Ktp., Muallim Cevdet Kitapları, nr: K-40, vrk. 67a-157a.
- Ankara Milli Ktp., A-4225.
- Hacı Bektaş İlçe Ktp., nr: 533, 216-217.

d- Radavî, **Fütüvvetnâme-i Kebîr**

e- Hacei Can Ali, **Fütüvvetnâme (Bahru'n-Nihâye)**,

- TDK Ktp., A-332, vrk. 1-151.
- Ankara Milli Ktp., A-870, 42 sayfa.
- İzmir İlahiyat, nr: 27464.
- Süleymâniye Ktp., Yazma Eserler, nr: 4409.

f- Hüseyin Vâiz Kâşifi (v. 1504), **Fütüvvetnâme-i Sultânî**.¹⁴⁷

g- Derviş Mim Ahmed, **Kitâb-ı Tercüme-i Mücellâ el-Müsemmâ Mecmuatu'l-Esrâr**,

- Ankara Milli Ktp., nr: 346/33, vrk. 238a-247a.; nr: 4225/1, vrk. 1b-45b.

¹⁴⁶ Bu fütüvvetnâmenin kaynağı Burgazî'nin eseridir. H. 9. yy.'da kaleme alınmıştır. bkz. Gölpınarlı, **Fütüvvet Teşkilatı**, s.24.

¹⁴⁷ Tercümesi için bkz. Gölpınarlı, **Fütüvvetnâme-i Sultânî**.

- h-** Yâsin Rufâî, Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi Kitapları, nr: 2532, 53 yaprak¹⁴⁸, s. 56b'de Radavî'nin adı geçmektedir.
- i-** Şeyh Abdulkadir, **Fütüvvetnâme**,¹⁴⁹
- Çorum İl Halk Ktp., 67 yaprak, kaynağı Radavî'dir.¹⁵⁰
- j-** Şeyh Musâ, **Fütüvvetnâme**, Süleymâniye Ktp., Pertevpaşa böl., nr: 613, 175b-207b. Bu eserde Radavî'nin bayrak risâlesini atıf vardır.¹⁵¹
- k-** Şeyh Mustafa Efendi. Debbâğlık esnafına ait bilgiler içerir.¹⁵²

5.b. Manzum Fütüvvetnâmeler

- a-** Şeyh Eşref b. Ahmed, **Fütüvvetnâme**,
- Yapı Kredi Bankası Kütüphanesi, 1452'den önce yazılmıştır, nr: 133/107, 58-73, 444 beyittir.¹⁵³
- b-** Esrâr Dede, **Fütüvvetnâme**,
- Süleymaniye Ktp., **Hacı Mehmet Efendi Böl.**, nr: 3741, vrk. 146b-153a.; **Halef Efendi Böl.**, nr: 694, vrk. 119a-123b.; **Tahir Ağa Böl.**, nr: 334/6, vrk. 98b-100b.¹⁵⁴
- c-** Eşrefoğlu Rûmî, **Fütüvvetnâme**. Nüshası tesbit edilemedi.

5.c. Müellifi Meçhul Fütüvvetnameler

Kütüphanelerde yer almakla birlikte müellifleri bilinmeyen Türkçe fütüvvetnameler de vardır. Bunları da şöyle sıralayabiliriz.

- a-** Süleymaniye Ktp., **Uşşâki Böl.**, nr: 16/4, vrk. 54-84; **Pertevniyal Böl.**; nr: 992, vrk. 165-194; **İzmir Böl.**, nr: 798/1, 30 yaprak; **Molla Murad Böl.**; nr: 20/3, vrk. 108-115.
- b-** Millet KTp., **Ali Emirî Şeriye Böl.**, nr: 810 (72 yaprak)¹⁵⁵
- c-** İst. Üniv. Ktp., T.Y. 6520, 1b-9a.

¹⁴⁸ Bu eser müellifin şeyhine izafeten bu adı almıştır. Fütüvvetin rufailiğe tesirleri bakımından önemlidir. bkz. Gölpinarlı, a.g.e., s. 26.

¹⁴⁹ Torun, a.g.e., s. 56.

¹⁵⁰ Torun, a.g.e., s. 56.

¹⁵¹ Torun, a.g.e., s. 56.

¹⁵² Mehmet Şemsettin **Yâdigâr-ı Şemsî**, I-II, II/122 (Haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy), Bursa, 1997.

¹⁵³ Tercümesi için bkz. Bilgin, O. , **Fütüvvetnâme**, İstanbul, 1992.

¹⁵⁴ Risâlenin tercümesi için bkz. Kasır, . H. A., At. Ü.S.B.E.D., Erzurum, 1993.

¹⁵⁵ Sakalara ait olan bu fütüvvetnâme Radavî'nin fütüvvetnâmesinden alınmış bölümler şeklindedir. Bilgi için bkz. Gölpinarlı, **Fütüvvetnâme-i Sultânî**, s. 150.

- d- D.T.C.F., İsmail Saib I, 2883, 37 yaprak.¹⁵⁶
e- Koyunoğlu Müzesi Ktp., nr: 1/922, 52 yaprak.
f- Ayasofya Ktp., nr: 2135.
g- Konya Yazma Eserler Ktp., **Yusuf Ağa Kitaplığı**, nr: 10.203.¹⁵⁷
h- Hacı Selim Ağa Ktp., **Kemankeş Böl.**, nr: 191.
i- İstanbul Belediyesi, nr: 1229; nr: 13/1; nr: 1200; nr: 382.
j- Yapı Kredi, nr: 26.
k- Milli Kütüphane, Yz. F.B-396.
- Kitâb-ı Fütüvvet, nr: A/2037/1, 1b-10b.; nr: 355/2; nr: 1245 ; - nr: 355/3.

¹⁵⁶ Risâle Selmân-ı Pak'a nisbet edilerek tercüme edilmiştir. bkz. Torun A. ,"**Selmân-ı Pâk Fütüvvetnâmesi**", *A.K.Ü.Sos.Bil.Ens.Dergisi*, c. II, S. 1, Nisan 2000.

¹⁵⁷ Tercümesi için bkz. Arslanoğlu İ. ,K.B.Y., Ankara, 1997, Torun bu eseri Radavî'ye atfetmiştir. Torun, A. , **Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler Üzerine Bir inceleme**, Kültür Bak. Yay. Ankara,1998s. 52.

İKİNCİ BÖLÜM

RADAVÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE ESERLERİ

A. RADAVÎ'NİN YAŞADIĞI ÇAĞDA SİYASİ-KÜLTÜREL-İKTİSADİ DURUM

1. Siyasi Durum

Osmanlı İmparatorluğu siyasi ve askeri yönden çok güçlü olduğu XV. yy sonu ve XVI. yy'ın ilk yarısında, içte taht kavgaları ve kızılbaş ayaklanmaları; dışta Safevî Devletiyle olan şii-sünni çatışması ve Memlûklular ile yapılan savaşlar bu dönemin önemli siyasi olaylardır.

II. Beyazıt (1481-1512), Yavuz Sultan Selim (1512-1520) ve Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) bu devrin Osmanlı padişahlarıdır.

İmparatorluğun etrafında siyasi birlikten yoksun pek çok Müslüman-Türk devleti bulunmaktadır. İran'da, Şah İsmail, Akkoyunlu Devletine son vererek şii-Safevî Devletini kurmuştur. Mısır'da hilafetin temsilcisi Memlûklular vardır. Bu iki devlet Osmanlı'nın rakipleridir. Ayrıca Hindistan'da Babürlüler; Rusya'da, Altınordu Devleti'nin yıkılmasıyla kurulan Hanlıklar diğer Türk devletleridir.

Şah İsmail'in şiiliği yayma çalışmaları, Anadolu'da kızılbaşların bu faaliyete verdiği destek Osmanlı için ciddi problemler oluşturmuştur. II. Beyazıt'ın aldığı tedbirler bu tehlikeyi önleyememiştir. Yavuz'un etkili doğu siyaseti ile önce Safevî Devleti'nin beli bükülmüştür.¹⁵⁸ Şiiler bundan böyle bir daha toparlanma imkanı bulamamışlardır.

Daha sonra Yavuz, doğuda diğer güç olan Memlûklular'a yönelmiştir. Yapılan savaşlarda Osmanlı İmparatorluğu galip gelmiş; Memlûklular Devleti de tarihe gömülmüştür. İslam Dünyasında önemli bir güce sahip halifelik makamı da Osmanlı padişahlarına geçmiştir. Bu arada kazanılan savaşlardan elde edilen ganimetlerden dolayı Osmanlı ekonomisi rahatlamıştır.

¹⁵⁸ Yavuz'un, Şiiliğin ehli sünnet mezhebince reddedildiğine dair devrin alimlerinden aldığı fetvalardan Sarı Görez (Müfti Hamza) ve İbn Kemal fetvaları için bkz. Tekindağ, M.C.Ş. , "Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi", *İ.Ü.E.F.Tarih Dergisi* XVII, S.22 İstanbul, 1968, s.54-55;77-78.

Kanuni'nin tahta çıktığında İmparatorluğun sınırları Anadolu, Orta Avrupa, Orta Doğu ve Balkanlar'a yayılmış, bir cihan devleti halini almıştır.¹⁵⁹

2. Kültürel Durum

Siyasi ve iktisadi açıdan güçlü olan Osmanlı İmparatorluğu kültürel yönden de ileri seviyededir.

İlim adamları, padişahlar tarafından himaye edilmiştir. İstanbul, Bursa ve Edirne'nin yanı sıra, şehzade sancakları; Bağdat, Diyarbakır, Konya önemli kültür merkezi haline gelmiştir.

İslam kültüründe etkili bir yeri olan medreseler bu dönemde de önemini korumuştur. Medreselerde dini ilimlerin yanında akli ilimlerin de okutulduğu bölümler açılmıştır. Hadis eğitimi darü'l-hadislerde yapılmıştır. Amasya ve Edirne'de yeni darü'l-hadisler açılmıştır. Halkın rağbetine mazhar olan kırk hadis edebiyatı bu dönemde çok yaygın hale gelmiştir.

Medreselerde hadis derslerinde Beğavî'nin Mesâbih'i, Sağani'nin Meşâriki, Buhari'nin ve Müslim'in sahihleri okutulmuştur. Usulde ise İbn Hacer'in Nuhbetu'l-Fiker ve İbn Salâh'ın Elfe'si tercih edilmiştir. Padişahlar da dârü'l-hadislerde görev yapacak müderrislerin durumu ve okutulacak dersler hakkında kanunlar yayımlamıştır.

Osmanlı medreselerinde Fahrettin Razi mektebine bağlı ulema görev almıştır. İtikatta ise Maturidî mezhebinin görüşleri temel alınmıştır.

Molla Hüsrev (885/1480), Sinan Paşa (893/1486), Hocazâde (895/1488), Molla Lütfü (900/1495), Zenbili Ali Efendi (932/1525), İbn Kemal (942/1536), Taşköprülüzâde (968/1561), İmam Birgivi (981/1573), Ebu's-Suud Efendi (982/1574), bu dönemin önemli simalarıdır.¹⁶⁰

¹⁵⁹ Daha geniş bilgi için bkz. Uzunçarşılı, İ. H. , *Osmanlı Tarihi*, I-II, T.T.K. Yay. , II/230-330; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, I-XV, Kombassan Yay. , Konya, 1994,X/265-319; Hammer, J. V. , *Büyük Osmanlı Tarihi*, I-X, Berikan-Emir yay. , II/230-330; Yücel, Y. , *Muhteşem Türk Kanuni İle 46 Yıl*, T.T.K. Yay. , Ankara, 1987,s. 3-8v.d.

¹⁶⁰ Uzunçarşılı, İ. H. , *Osmanlı Devletinde İlimiye Teşkilatı*, T.T.K. Yay. , Ankara,1965, s.19-25, 228-235v.d.; Arslan A.T. , *XVI. Asırda Osmanlı İlimi Hayatına Genel Bir Bakış*, Osmanlı, I-XIII , Yeni Türkiye Yayınları I-XII Ankara, 1999, VIII/43-49; Karacabey, S. , "XV ve XVI. Asır Osmanlı Medreselerinde Hadis öğretimi", U.Ü.İ.F.D. S.4, Bursa,1992, s. 227-235; Gül, A., *Osmanlı Medreselerinde Eğitim ve Öğretim ve Bunlar Arasında Dârü'l-Hadislerin Yeri*, T.T.K. Yay. , Ankara,1997, S.143-145.

3. İktisadi Durum

Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu, siyasi yükselişine binaen iktisadi yönden de gelişmiştir. Avrupa'daki durgun ticaretin aksine Türk şehirlerinde büyük bir canlılık söz konusudur.

İpek ve Baharat yollarının kontrolü Osmanlı denetimindedir. Devlet, savaş masraflarını karşılayabilecek güçtedir. Ordu ve donanmanın ihtiyacı olan malzemeler dışarıya ihtiyaç duymadan içerden karşılanabilmesi için bütün tedbirler alınmıştır. İstanbul, Bursa, Edirne, Konya, Kayseri, Selanik önemli ticaret merkezleridir.

Dericilik, dokumacılık, kumaş boyacılığı gelişmiş sanayi kuruluşlarıdır. Bursa şehri ipek ticaretinin merkezi haline gelmiştir.

Esnaf, loncalar kurarak örgütlenmiştir. Loncaların kontrolü kadıya verilmiştir. Ayrıca devlet, ürün fiyatlarını, kalitesini, miktarını, Pazar alanlarını belirleyen kanunnameler yayınlamıştır.¹⁶¹ Böylece halkın sıkıntıya düşmesi ve huzursuzluğun çıkması önlenmeye çalışılmıştır.¹⁶²

¹⁶¹ 907/1502 tarihli kanunnâme için bkz. Akgündüz, A., *Osmanlı Kânunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri*, I-IX, İstanbul, 1990, II/191-229.

¹⁶² İnalçık, H. "Yükseliş Devrinde Osmanlı Ekonomisine Umumi Bakış" , *Türk Kültürü* S.68, Haziran, 1968; a.m. , *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, Eren Yay. 2, İstanbul, 1996, s.209-220; Akdağ, M. , *Türkiye'nin İktisadi ve İctimai Tarihi*, I-II, İstanbul, 1995, I/145, v.d.

B. RADAVÎ'İNİ HAYATI VE ESERLERİ

1. Hayatı

Müellifin Künyesi Muhammed(Mehmed) Alaaddin el-Hüseynî er-Radavî'dir. Radavî ve Razavî nisbesiyle meşhur olmuştur.

Hayatı hakkında fazla bir malumatımız yoktur. Fütüvvetnâme'yi 930/1524 yılında bitirdiğini fütüvvetnâmenin ketebesinden öğrenmekteyiz. Buna göre Radavî XVI. yy'da yaşamıştır. Bursa'da kadılık görevinde bulunduğunu yine fütüvvetnâmeden öğreniyoruz. ¹⁶³Şafii mezhebine mensup olduğunu söylemesine rağmen şiilikle itham edilmiştir. Müellif Arapça ve Farsça'ya vakıftır.

2. Eserleri

Hayatı hakkında fazla bilgiye sahip olmadığımız Radavî'nin diğer eserlerini gerek kendisinin, gerekse kendinden sonra yazılan fütüvvetnâmelerdeki beyanlardan anlıyoruz. Buna göre bu eserler şunlardır:

- a- Risâle-i Bayrak.
- b- Risâle-i Habbezân.
- c- İrşâd-ı Tâlibîn.¹⁶⁴

3. Fütüvvetnâme'nin Nüshaları

- a- Bursa Müzesi Ktp., nr: 54/85.(Milli Ktp. M.F.A/1691.)
- b- Milli Ktp. ,nr. 8602, 1a-63b.; nr: 6110, 16vrk.
- c- T.D.K., nr. A/332, sayfa 152-266.
- d- Ankara Genel Kitaplığı, nr: 142/2, sayfa 9-130, istinsah 1284/1870, muhtasar Milli Kütüphane M.F.B. 4715/2, nr: 560, muhtasar, istinsah: 1083/1672. Milli Ktp. M.F.B. 4716.
- e- Süleymaniye Ktp.,
 - e.1. İzmir Böl. nr: 337, istinsah: 1098-1686; nr: 338, muhtasar

¹⁶³ Radavî, Fütüvvetnâme, Bursa Müzesi Ktp., No: 54/85. Milli Ktp. M.F. A/1691, vrk. 90a.

¹⁶⁴ Torun, A., Türk Edebiyatı. Türkçe Fütüvvetnâmeler Üzerine Bir İnceleme, Ankara 1998, s. 53.

e.2. Yazma Bağışlar Böl., nr: 614, 94 yaprak, Arapça; nr: 851, 38 yaprak; nr: 1280, 75 yaprak; nr: 3070, 65b-97a..

e.3. Hacı Mahmut Böl., nr: 2982.

f- Millet Ktp., Ali Emîri Şeriye Böl., nr: 899/1;¹⁶⁵ nr: 900, 46 yaprak; nr: 902, istinsah: 1161/1748; nr: 1009, 12a-61a, istinsah 1115/1703.

g- İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı,

g.1. Yeni Bağış Yazmalar Böl.; nr: K.723/2, vrk. 3b-14a, muhtasar; nr: K.642/1, vrk. 1-31, (Derviş Mehmed/H.1275); nr: K.720, 24vrk; nr: K.179, 109vrk.(Es'ad b. mahmud Baba/H.1289)

g.2. Osman Ergin Yazmalar Böl.; nr:184, 88 vrk., (Hüsrev b. Abdullah/H.1318); nr:555, 105vrk. (H.965).

g.3. Muallim Cevdet Yazmalar Böl., nr: K.230, 47 vrk.; nr: K.382, 148vrk.

h- D.T.C.F., nr: A-70, 103vrk.

i- Üsküdar Selimağa Ktp., Kemankeş Böl., nr: 491, 1b-25a.¹⁶⁶ Eserin 100 yapraklık olduğu da söylenmiştir. ¹⁶⁷

j- Çorum İl Halk Ktp., nr: 665/1, 25 yaprak.

4. Radavî'nin Yararlandığı Kaynaklar

Radavî eserini yazarken kendinden önce yazılan pek çok fütüvvetnâme yanında;özellikle hadisleri naklederken şu eserlerden de yararlandığını kendisi ifade etmektedir:

a- Ebû Tâlip el-Mekkî (ö. 386/996): **Kûtu'l-Kulûb.**

b- Ebû Abdullâh Muhammed b. Selâme el-Kuzâî (ö. 454/1062): **Şihâbu'l-Ahbâr.**

c- Ebû Şuca' Şireveyh b. Şehridâr ed-Deylemî (ö. 509/1115): **Firdevsu'l-Ahbâr.**

d- Necmeddin Dâne (ö. 618/1221): **Mirsâdu'l-İbâd.**

e- Şihâbeddîn Ebû Hafs Ömer es-Sühreverdî (ö. 632/1234): **Avârifu'l-Ma'ârif.**

¹⁶⁵ Süleymaniye Kütüphanesindeki nüshalardan daha sağlam olduğu zikredilmiştir.

¹⁶⁶ Bu risâlede Kânûmî'nin çocuklarına dua yapılmıştır.

¹⁶⁷ Torun, *Türkçe Fütüvvetnâmeler.*, s. 52.

- f- Şeyh İmam Muhtâr Muhammed ibn Ebûbekir el-Fergânî: **Mefâtihu'l-İkbâl.**¹⁶⁸
- g- Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed el- Haddâdî: **Bosâtinu'l-Müzekkirîn.**¹⁶⁹
- h- Ebû Abdullâh Tâhir b. Muhammed el-Mervezî: **Uyûnil-Mecâlis.**¹⁷⁰
- i- **Ecâi'l-Kulûb.** (Yazarı tespit edilemedi)
- j- **Nevâdiru'l-İkbâl.** (Yazarı tespit edilemedi)
- k- **Siyeru Sûfiyye.** (Yazarı tespit edilemedi)
- l- **Sevâkıbu'l-Ahbâr.** (Yazarı tespit edilemedi)¹⁷¹

5. Fütüvvetnâme Üzerine Yapılan Çalışmalar

Tesbitlerimize göre Osman Nuri Ergin, Mecelle adlı eserinde Radavî'nin fütüvvetnâmesinin kısmen tercümesini vermiştir.

Rahşan Güler ise, İstanbul Kütüphanelerinde bulunan nüshaları inceleyerek eserin günümüz Türkçesine çevirdiği bir doktora tezi hazırlamıştır

¹⁶⁸ Çelebi K. , *Keşf-el-Zünûn*, MEB. Yay., İstanbul, 1971-1972, II/1755.

¹⁶⁹ Çelebi, K. , *Keşf-el-Zünûn*, I/243.

¹⁷⁰ Çelebi, K. , *Keşf-el-Zünûn*, II/1187.

¹⁷¹ Diğer Fütüvvetnâmelerde kullanılan kaynaklar için bkz. Torun, *Türkçe Fütüvvetnâmeler*, s.46-48.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FÜTÜVVETNÂMEYE AİT HADİSLERİN TAHRİCİ VE TAHLİLİ

Birinci bölümde tür olarak fütüvvetnâmeler ve özel olarak da Radavî'nin fütüvvetnamesini tanıttıktan sonra bu bölümde de Radavî'nin fütüvvetnâmesi yanında ulaşabildiğimiz diğer fütüvvetnâmelerin taranmasıyla elde edilen kaynaklarının tespiti yapılacaktır.

Kaynakların klasik olması, en eski döneme ait olmasının yanında kendi türü içerisinde örnek teşkil edecek mahiyette olması gözönünde bulundurulursa tahririne çalıştığımız hadislerin genel olarak sıhhati konusunda belli bir sonuca ulaşılacağını düşünüyoruz.

لا تعطي الحكمة الي غيم اهلها فتظلموها و لا تمنعونها من اهلها.

1- Hikmeti, ehli olmayana vermek zulümdür.¹⁷²

∴

نزل حجر الاسود من الجنة و هو اشد بياضا من س للبين سودة خطايا بني آدم.

2- Haceru'l-esved cennetten çok beyaz bir halde inmiştir. İnsan oğullarının hataları onu karartmıştır.¹⁷³

∴

سلمان مني و اهل بيتي.

3- Selmân hem benden hem de ehli beytimdendir¹⁷⁴

∴

اول من يسقي من الحوض الكوثر صهيب الرومي.

4- Havz-ı Kevserden ilk içecek olan Süheyb-i Rûmî'dir.¹⁷⁵

∴

¹⁷² Radavî, Fütüvvetnâme(Rahşan Gürel tercümesi), s.7. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

¹⁷³ Radavî, Fütüvvetnâme(Rahşan Gürel tercümesi), s.15. Rivayetin kaynağını tespit edemedik

¹⁷⁴ Radavî, Fütüvvetnâme(Rahşan Gürel tercümesi), s.33; Derviş el-Hûfî, Muhammed b. Seyyid, Esne'l-Metâlib, Beyrût, 1319, s. 118:zayıf olduğu için kimse rivayet etmemiştir.

¹⁷⁵ Radavî, Fütüvvetnâme(Rahşan Gürel tercümesi), s.34. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

اول من تصافحه الملكة من مفازة القيامة.

- 5- Kıyamet günü kurtuluşa erdiği için meleklerin ilk kucaklaştığı Ebû'd-Derdâ'dır.¹⁷⁶

∴

الكذاب ليس مني و من أمتي.

- 6- Yalancı olan kişi benden ve benim ümmetimden değildir.¹⁷⁷

∴

لعن الله الناظر والمنظور.

- 7- Allah, bakana da baktırana da lanet etmiştir.¹⁷⁸

∴

شر الناس من يضره الناس.

- 8- İnsanların şerlisi insanlara zarar verendir.¹⁷⁹

∴

من سن سنة سيئة فعليه وزرها وزر من عمل بها إلى يوم القيامة.

- 9- Kim, kötü bir adet ortaya çıkarırsa, o adetin günahı, onu çıkaranın üzerinde olduğu gibi kıyamete kadar o adeti işleyenlerin günahı da onun üzerindedir.¹⁸⁰

∴

¹⁷⁶ Radavî, *Fütüvvetnâme*(Rahşan Gürel tercümesi), s.36. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

¹⁷⁷ Radavî, *Fütüvvetnâme*, Bursa Müzesi Ktp., No: 54/85. Milli Ktp. M.F. A/1691, vrk. 6a. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

¹⁷⁸ Radavî, vrk. 6a; Seyyid Hüseyin İbn Gaybî, *Fütüvvetnâme*, s. 110; Ali el-Kârî, Nüreddîn Ali b. Muhammed, *el-Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbârî'l-Mevzû'a*(thk. Muhammed b. Lütfî es-Sabbâğ), Mektebetü İslâmî, Beyrut, 1406/1986 s. 379.: Bu hadis İshâk el-Me'leddî'nin batıl hadislerindedir. İshâk yalancılıkla tanınmıştır.; Elbânî, Muhammed Nâsır, *Silsiletu'l-Ehâdisü'z-Zâifeti ve'l-Mevzû'ati*, I-IV, Mektebetü'l-Ma'ârif, Riyad, 1412/1992, I/476, nr: 306.: Mevzû.

¹⁷⁹ Radavî, vrk. 6a.; Seyyid Hüseyin, s. 110. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

¹⁸⁰ Radavî, vrk. 7a; İbn Hanbel, Ahmed b. Muhammed, *el-Müsned*(thk. Sıtkı Muhammed Cemîl el-'Addâr), Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1412/1992, V/19177; Müslim, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sâhîh bi Şerhi Nevevî*(thk. Halîl Me'mûn Şeyhâ), I-XVIII+Fihrist, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1418/1997, ilim, 6, nr: 6741; İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, *Sünen-i İbn Mâce bi Şerhi es-Sindî* (thk. Halîl Me'mûn Şeyh), I-IV+fihrist, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1418/1997, Mukaddime, 14; et-Tirmizî, Muhammed b. İsâ, *Câmi'u-Sahîh*(thk. Ahmed Muhammed Şâkir), I-V, Dâru'l-Fikir, t.y. , ilim, 15: *Hasen-Sahih*; Nesâî, Zekât, 67. Cerîr b. Abdü'lâh'tan

من حبس طعاما أربعين يوما يطلب به علأ المسلمين ثم تصدق لم يكن كفارة له.

- 10- Bir kimse yiyecek maddesini, Müslümanlara pahalı satmak maksadıyla kırk gün saklayıp sonra hepsini sadaka olarak verse bu hareket onun günahına keffaret olmaz.¹⁸¹

∴

من إحتكر طعاما أربعين يوما ثم تصدق برأس المال والريح لم يسلم.

- 11- Bir kimse yiyecek maddelerini kırk gün saklasa sonra da kârını sadaka olarak dağıtsa kabul edilmez.¹⁸²

∴

ما أسكر كثيره فقليله وكثيره حرام.

- 12- Çoğu sarhoşluk yapan şeyin azı da çoğu da haramdır.¹⁸³

∴

كل مسكر خمر وكل خمر حرام ومن شرب الخمر في الدنيا وهو يدمنها ومات ولم يمت لم يشربها في الآخرة.

- 13- Sarhoşluk veren her şey şaraptır. Ve her sarhoşluk veren şey de haramdır. Kim dünyada şarap içer de bunu ölünceye kadar alışkanlık haline getirir ve tevbe etmeden ölürse, Ahirette cennet şarabından asla içemez.¹⁸⁴

¹⁸¹ Radavî, vrk. 7a: Ali'den; Ebû Tâlib el-Mekki, *Kûtu'l-Kulûb fî Mû'ameleti Mahbûb ve Vasfî Tarîki'-Murîd ilâ Makâmit-Tevhîd* (thk. Saîd Nasîb Mekârim), I-II, Dâru's-Sâdr, Beyrût, 1995, II/508; İbn Cevzî, 3/17, nr: 1222.: Enes bin Mâlik'ten.: Râvilerden Ebû Mekîs'in Enes'ten yaptığı rivayetler mevzû'dur.; Elbânî, *Za'ife*, 2/250-251, nr: 857, Muaz ve Ali'den gelen rivayetler doğru değildir.

¹⁸² Radavî, vrk. 7b: İbn Abbâs; İbn Hanbel, *Mûsned*, III/8625: Ebû Hureyre ve İbn Ömer'den; Gazâlî, Muhammed Ebû Hâmid, *İhyâ-i 'Ulûmu'd-Dîn bi Hâmişi Tahrîci 'Irâkî*, I-VI+fihrist, Dâru'l-hayr, 1417/1997, II/138; el- Hâkim, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn bi Zeylihî li'z-Zehebî*, Beyrût, I-IV, t.y. , II/12: Ebû Hureyre'den ve İbn Ömer'den nakledilen her iki rivayetin de ravilerinde zayıf olanlar vardır; İbn Cevzî, *Mevzû'ât*, III/14, nr: 1219; Ali el-Kârî, *el-Esrâr*, s. 318, nr: 4: *Mevzû*; Elbânî, *Silsile*, II/250-251, nr: 857: Mûaz'ın rivayeti *Mevzû'dur*.

¹⁸³ Radavî, vrk. 8a; İbn Hanbel, *Mûsned*, II/6569: Abdullah b. 'Amr'dan.; V/14709: Câbir'den; İbn Mâce, *Eşribe*, 10: Câbir'den; Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-eş'as es-Sicistânî, *Sünen ve Me'ahû Kitâbu Me'alimu Sünen li'l- Hattâbî*(tlk. İzzet 'Ubeyd, adil Seyyid) , I-V, Beyrût, 1418/1997, *Eşribe*, 5: Câbir'den; Tirmizî, *Eşribe*, 3: Câbir'den.: *Hasen-Garib*; en-Nesâî, Ebû 'Abdurrahman

لا ينظر الله تعالى إلى رجل أو امرأة في دبرها.

- 14- Allah Teala, erkeğe ve kadına arkasından yaklaşıpna bakmaz.¹⁸⁵

::

ملعون من عمل بعمل قوم لوط.

- 15- Lut kavminin amelini işleyen lanetlenmiştir.¹⁸⁶

::

الكذاب لأمتي.

- 16- Ümmetimde yalan yoktur.¹⁸⁷

::

عرض المؤمن كدمه.

- 17- Mü'minin namusu kanı gibidir.¹⁸⁸

::

ان رسول الله (ص) لما عرج بي مررت بقوم لهم أظفار من نحاس يخشمون بها
وجوههم ويقون في اعراضهم فقلت: من هؤلاء يا جبرائيل قال هؤلاء الذين يأكلون لحوم
الناس

- 18- Miraca çıktığım gece, bakırdan turnakları ile yüzlerini ve göğüslerini tırmalayan bir cemaate rastladım. “Ey Cebrail, bunlar kim?” diye sordum. Cebrail (a.s.) da: “Bunlar insanların etlerini yiyen ve şereflerine dil uzatan kimselerdir” dedi.¹⁸⁹

Ahmed b. Şu'ayb, *Sünenü'l-Kübrâ*(Abdulğaffâr Süleyman el-Bendârî, Seyyid Kisrevî Hasan), I-VI+fihrist,Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1411/1991, Eşribe, 26: Abdullah b. 'Amr'dan.

¹⁸⁴ Radavî, vrk. 8a; Seyyid Hüseyin, s. 111; İbn Hanbel, *Müsned*, II/4830; ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. el-Fazl b. Behrâm, *Sünen*(thk. Mustafa Tayyib el-Beğâ), I-II, Dimeşk, 1417/1996, Eşribe, 3, nr: 2015; Müslim, Eşribe, 7, nr: 5186-5187; İbn. Mâce, Eşribe, 9; Ebû Dâvûd, Eşribe, 5; Nesâî, Eşribe, 23. Sahabe ravisi İbn Ömer'dir; Hâkim, *Müstedrek*, III/413, İbn Cübeyr'den.

¹⁸⁵ Radavî, vrk. 9a; Seyyid Hüseyin, s. 111; İbn Hanbel, *Müsned*, III/8540: Ebû Hureyre'den, İbn Mâce, *Nikâh*, 29: Ebû Hureyre; Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 46: Ebû Hureyre'den; Tirmizî, *Rada'*, 12: İbn Abbâs: **Hasen-Garib**.

¹⁸⁶ Radavî, vrk. 9a; İbn Hanbel, *Müsned*, III/9739 Dârimî, *Tahâret*, 114, nr: 1123-1133; Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 46: Ebû Hureyre'den; Tirmizî, *Hudûd*, 24: İbn Abbas'tan; Nesâî, *İşretü'n-nisâ*, 31: Ebû Hureyre'den; Aclûnî, İsmâîl b. Muhammed, *Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbâs*, I-II, *Mektebetü'l-kudsî*, Kahire, 1351, II/216, nr: 2331: Seneti sahihdir. Ebû Hureyre'den gelen rivayet sahihtir.

¹⁸⁷ Radavî, vrk. 10a; Seyyid Hüseyin, s. 111. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

¹⁸⁸ Radavî, vrk. 10a; Seyyid Hüseyin, s. 112. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

∴

لا يدخل الجنة ذو الوجهين .

19- İki yüzlü olan cennete giremez.¹⁹⁰

∴

20- Kabir azabı üç şeyden olur. Birincisi gıybet etmek, ikincisi iki yüzlülük, üçüncüsü giyeceklere sidik damlatmaktır.¹⁹¹

∴

لا يدخل الجنة من كان في قلبه مثقال حبة من كبر .

21- Kalbinde zerre kadar kibir olan kimse cennete giremez.¹⁹²

∴

الراحمون يرحمهم الرحمن ارحموا من في الأرض يرحمكم من في السماء .

22- Başkalarına merhamet edenlere, Rahman olan Allah merhamet etsin. Yeryüzündekilere merhamet edin ki göktekiler de size merhamet etsin.¹⁹³

¹⁸⁹ Radavî, vrk. 10a-b; Burgâzî, *Fütüvvetnâme*, s. 123; İbn Hanbel, *Müsned*, IV/13339, Ebû Dâvûd, Edeb, 40: Enes b. Mâlik'ten.

¹⁹⁰ Radavî, vrk. 10b "İnsanların en Şerlisi iki yüzlülolanlardır." şeklindeki rivayet için bkz. İbn Hanbel, *Müsned*, III/8075; Müslim, *Birr ve sıla*, 26; Ebû Dâvûd, Edeb, 66; Tirmizî, *Birr ve sıla*, 77: **Hasen-Sahih** : Ebû Hureyre'den

¹⁹¹ Radavî, vrk. 11a; Burgâzî, s. 122; Rivayetinin benzeri için bkz. İbn Mâce, *Tahâret*, 26: İbn Abbas'dan; Tirmizî, *Tahâret*, 53, İbn Abbâs'dan: **Hasen-Sahih**. Ebû Hureyre'den (عذاب القبر من البول). Ebû Hureyre'den (أكثر) şeklinde rivayet için bkz. : Dârimî, *Tahâret*, 61, nr: 739; İbn Mâce, *Tahâret*, 26: İsnadı sahih.

¹⁹² Radavî, vrk. 11b; Seyyid Hüseyin, s. 111; İbn Hanbel, *Müsned*, II/3913: İbn Mesûd'dan Müslim, *İmân*, 39; İbn Mesûd; İbn Mâce, *Zühd*, 16; İbn Mesûd'dan; Ebû Dâvûd, *Libâs*, 29; Tirmizî, *Birr ve Sıla*, 60; es-Sühreverdî, Ebû Hafs Ömer, *Avârifü'l-Ma'ârif*, I-II, Matbaâi Vehbiyye, t.y. , II/37; Hâkim, *Müstedrek*, III/416: 'Abdullâh b. Selâm'dan: **isnadı sahih**.

¹⁹³ Radavî, vrk. 12a; Seyyid Hüseyin, s. 111; İbn Hanbel, *Müsned*, II/6504: Abdullah b. Amr'dan; Ebû Dâvûd, Edeb, 66; Tirmizî *Birr ve Sıla*, 16; Abdullah b. Amr'dan: **Hasen-Sahih**; Gazalî, *İhya*, I/298; Kuzâi, *Şihâb*, s. 133, nr: 415; el-Hâkim, *el-Müstedrek*, IV/428: Abdullah b. Amr'dan, **İsnadı sahih**.

∴

من أحب لله و ابغض لله و أعطي الله و منع الله فقد إستكمل الإيمان.

- 23- Kim Allah için sever, Allah için buğzeder, Allah için verir, Allah için men ederse imanı kemale ermiştir.¹⁹⁴

∴

ألحسد يأكل الحسنات كما تأكل النار الحطب والعشب.

- 24- Ateşin odunu ve otları yaktığı gibi Hased de iyilikleri yer, bitirir.¹⁹⁵

∴

عينان تزنيان و اللسان تزنيان و اليدان تزنيان.

- 25- Göz zina eder. Dil zina eder. El zina eder. Her kim namahreme şehvet ve hıyanet nazarıyla baksa Allah şöyle buyurur: “Tevbe edene kadar onun gözlerini çıkarın cehennem ateşiyle doldurun.” Namahremine eline şehvet nazarıyla yapışan için Allah zebanilere şöyle buyurur: “Ateşten zincir ile ellerini arkasına bağlayın, cehenneme bırakın”.¹⁹⁶

∴

من صلي و في بطنه من حرام أو على ظهره ملبوس من حرم لم تقبل صلوته.

- 26- Namaz kılan kimsenin karnında haram lokma veya sırtında haramdan kazanılarak alınmış bir elbise varsa namazı kabul edilmez.¹⁹⁷

∴

من إكتسب مالا من حرام فإن تصدق به لم يقبل منه فإن تركه ورآه كان

زاده إلي النار.

¹⁹⁴ Radavî, vrk. 11b; Ebû Dâvûd, Sünnet, 16: Ebû Umâme'den.

¹⁹⁵ Radavî, vrk. 12a; Seyyid Hüseyin, s. 111; İbn Mâce, Zühd, 22; Ebû Dâvûd, Edeb, 52: Sahabe ravisi Enes'tir; Kuzâî, Şihâb, s. 200, nr.: 669.

¹⁹⁶ Radavî, vrk. 12b; Seyyid Hüseyin, s. 112; Hadisin baş tarafı için bkz. İbn Hanbel, Müsned, III/8852:Ebû Hureyre'den; II/3912: Abdullâh b. Mes'ûd'dan.

¹⁹⁷ Radavî, vrk. 14b; el-Muhâsibî, Ebû Abdullah el-Hâris b.Esed , Kitâbu'r-Riâye li Hukûkillâh (nşr.Margaret Smith) Londra,1940, s.299.

27- Haramdan herhangi bir mal kazanan kimse, bu malı sadaka olarak verse sadakası kabul olunmaz; vermeyip de yanında alıkoysa kendisini cehenneme sürükleyen bir azık olur.¹⁹⁸

∴

كل جسم غذى بالحرام لا يدخل الجنة والنار أولى به.

28- Haramla dolu olan bir beden cennete giremez. Ateş onun için daha layıktır.¹⁹⁹

∴

مأكل أحد طعاما قط خيرا من أن يأكل من عمل يده.

29- Hiç kimse kendi emeğiyle kazandığı rızıktan daha hayırlı bir yemek yememiştir.²⁰⁰

∴

لان يأخذ أحدكم رجلا فيحتطب على ظهره فيأكل فيتصدق خيرا له من أن يأتي رجل فيشاء له أعطاه أو متعه ذلك فإن يد العيا خير من اليد السفلى.

30- Sizden sırtıyla odun taşıyıp onunla rızkını temin eden ve tasaddukta bulunan bir kimse, başkasına gidip isteyen ve bazen istediği kendisine verilen bazen de verilmeyen adamdan daha iyidir. Çünkü veren el, alan elden hayırlıdır.²⁰¹

∴

إن الله طيب لا يقبل إلا طيب وإن الله أمر المؤمنين بما به المرسلين فقال: يا أيها الرسل كلوا من الطيبات وقال: يا أيها الذين آمنوا كلوا من طيبات ما رزقناكم.

¹⁹⁸ Radavî, vrk. 14b; Gazalî, *İhyâ* I/161; İbn Hibbân, VIII/153, nr: 3367, Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kûlûb*,

¹⁹⁹ Radavî, vrk. 15a; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II/121, nr: 1973: Ebûbekir'den gelen rivayetin senedi zayıftır. II/546.

²⁰⁰ Radavî, vrk. 15b; İbn Hanbel, *Müsned*, VI/17181: : Mikdâm'dan; el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l-Buhârî*(thk. Muhammed Nizâr Temîm, HeySem Nizâr Temîm), *Dâru'l-Erkâm*, Beyrût, Buyû', 15: Mikdâm'dan.

²⁰¹ Radavî, vrk. 15b; İbn Hanbel, *Müsned*, I/1429: Zübeyr'den; III/10442: Ebû Hureyre; Buhârî, *Zekât*, 50: Ebû Hureyre ve Zübeyr'den; İbn Mâce, *Zekât*, 25: Zübeyr'den; Tirmizî, *Zekât*, 38: Ebû Hureyre; Hasen-Sahih-Garib; Sühreverdî, I/78: Ebû Hureyre'den; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kûlûb*, II/35.

31- Allah iyidir iyiyi kabul eder. Allah, Peygamberlere emrettiğini mü'minlere de emreder.²⁰² “Ey elçilerim iyi olanlardan yiyein.”²⁰³ “Ey iman edenler size rızık olarak verdiğim şeylerde iyi olanlardan yiyein.”²⁰⁴

∴

إن أطيب ما أكل الرجل من كسبه.

32- Kişinin yediklerinin en temizini kendi eliyle kazandığıdır.²⁰⁵

∴

التاجر الصدوق الأمين يحشر يوم القيامة مع النبيين والصديقين والشهداء.

33- Güvenilir ve doğru tüccar, kıyamet gününde şehitler, sıddıklar ve peygamberlerle beraber haşrolunur.²⁰⁶

∴

34- Bir gün Hz. Resulullah (s.a.v.) seher vaktinde ashabıyla otururken bir delikanlıyı dükkanına giderken gördüler. Ashab şöyle dedi: “Keşke bu yiğit kuvvetini ibadete sarf etseydi.” Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle cevap verdi: “Eğer bunun gayreti nefsi kifaf - kimseye muhtaç olmamak- içinse o kişi benim yolundadır. Şayet gayreti anası, atası ve oğulları içinse o kişi Hak Teâlâ'nın yolundadır. Eğer gayreti malım çok olsun, onunla iftihar edeyim olursa bu kişi şeytanın yolundadır.”²⁰⁷

∴

من طلب الدنيا حلالا تعففا عن السؤال وسعيا علي عياله وتعطفا علي جاره لقي الله
ووجهه كالقمر ليلة البدر.

²⁰² Radavî, vrk. 16a; Müslim, Zekât, 20; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 3: Hasen-Garib. Ebû Hureyre'den rivayet edilmiştir.

²⁰³ Mü'minûn, 23/51.

²⁰⁴ Bakara, 2/172.

²⁰⁵ Radavî, vrk. 16a; İbn Hanbel, Müsned, IX/24087: Aişe'den; Dârimî, Buyû', 6, nr: 2442; İbn Mâce, Ticârât, 1; Ebû Dâvûd, Buyû', 79; Tirmizî, Ahkâm, 22; Nesâî, Buyû', 1. Aişe'den rivayet edilmiştir; Sühreverdî, Avârif, II/37: İbn Mesûd'dan; Kuzâî, Şihâb, s. 196, nr: 652.

²⁰⁶ Radavî, vrk. 16b; Dârimî, Buyû', 8, nr: 2445; Ebû Saîd'den; İbn Mâce, Ticârât, 1: İbn Ömer'den; Tirmizî, Buyû', 4; Ebû Saîd'den: Hasen; Hâkim, Müstedrek, II/6: İbn Ömer'den: Hâkim'e göre ravilerden Gülsüm b. Cûşen'in hadisi azdır.

²⁰⁷ Radavî, vrk. 17a, Ebû Tâlib el-Mekkî, Kûtu'l-Kûlûb, II/499.

35- Kim nefisini dilencilikten korumak, çoluk çocuğunun nafakasını temin etmek ve fakir komşularına yardım etmek için helalinden kazanırsa, O kişi kıyamet gününde Allah'ın huzuruna yüzü ayın on dördü gibi parlar halde varır.²⁰⁸

∴

من أكل الحلال أربعين يوماً نور الله قلبه وأجرى يبايع الحكمة في قلبه.

36- Kim kırk gün helal rızık yerse, Allah onun kalbini nurlandırır ve kalbindeki hikmet pınarlarını fişkırtarak dilinden akıtır.²⁰⁹

∴

الذين آمنوا ولم يلبسوا إيمانهم بظلم أولئك لهم الآ من وهم مهتدون.

37- Sahabe, Hz. Peygamber'e: "İman edip de itikatlarını bir haksızlıkla karıştırmayan kimseler var ya, işte korkudan emin olmak onların hakkıdır ve onlar hidayete erenlerdir." ayetinin kimler hakkında nazil olduğunu sordu. Hz. Peygamber de şöyle buyurdu: "Yalan söylemeyen, iyilik eden, gönüllerini doğru ve pak tutan, karınlarını ve ferçlerini haramdan saklayan mü'minler hakkında inmiştir."²¹⁰

∴

من عشنا وليس منا.

38- Hz. Peygamber (s.a.v.) bir gün buğday almak için pazara gitti. Bir çuvala elini soktu. Mübarek eli yaş oldu. Buğday sahibine: "Bu yaş nedir." dedi Buğday sahibi "Ya Resulellah bir parça ıslak buğdayım vardı. Beraber kattım." dedi. Resulullah (s.a.v.): "Niçin yaş buğdayı çuvalın üzerine koymadın. Böylece herkes onu görürdü" dedi ve şöyle devam etti. "Bizi aldatan bizden değildir."²¹¹

∴

لا يؤمن أحدكم حتى يحب لآخيه ما يحب لنفسه.

39- Hiçbiriniz kendisi için istemediğini kardeşi için de dilemedikçe iman etmiş olmaz.²¹²

²⁰⁸ Radavî, vrk. 17a; Gazâlî, İhyâ, II/23; Ebû Tâlib el-Mekkî, Kûtu'l-Kûlûb, II/499.

²⁰⁹ Radavî, vrk. 18b; Gazâlî, İhyâ, II/159.

²¹⁰ Radavî, vrk. 18b; Ebû Tâlib el-Mekkî, Kûtu'l-Kûlûb, II/501. Ayet için bkz. En'am, 6/82.

²¹¹ Radavî, vrk. 19a; Müslim, İman, 43, nr: 280; Ebû Hureyre'den; Tirmizî, Buyû', 72; Ebû Hureyre'den: Hasen-Sahih; Kuzâî, Şihâb s. 93, nr: 259.

²¹² Radavî, vrk. 19a; Sülemî, Fütüvvet, s. 55; Dârimî, Rekâik, 29, nr: 2639; Buhârî, İman, 7; Müslim, İman, 17, nr: 168; Nesâî, İman, 19. Enes'ten rivayet edilmiştir; Kuzâî, Şihâb, s. 175, nr: 572.

∴

شر السراق من سرق للشياطين صقيل وكيف ذلك يارسول الله قال مانقص أحد من الميكال والمزان قبضة أو خفنة الا واخذ الشيطان ومن ذلك ارزاقهم.

40- Hırsızlığın en kötüsü Şeytan adına çalmaktır. Sahabe, "bu nasıl olur ya Resulellah" diye sordu. O (s.a.v.) da herhangi birinin ölçü ve tartıda noksanlık yapmasıyla olur, dedi.²¹³

∴

السخاء اسم شجرة في الجنة ترفع يوم القيامة كل سخي الي الجنة باغصانها والبخل اسم شجرة في النار ترفع يوم القيامة كل بخيل الي النار باغصانها.

41- Cömertlik cennette bir ağacın adıdır. Bu ağaç kıyamet günü kollarıyla cömerdi cennete kaldırır. Cimri de cehennemde bir ağacın adıdır. Her cimri de kıyamet günü onun kollarında cehenneme kaldırılır.²¹⁴

∴

السخي لاتدخل النار ولو كان فاسقا والبخيل لايدخل الجنة ولو كان زاهدا.

42- Cömert fasık olsa da cehenneme girmez. Cimri de zahid olsa cennete girmez.²¹⁵

∴

43- Hz. Resul (s.a.v.) mescidde otururken bir kadın geldi, selam verdi ve şöyle dedi: Ya Resulellah benim bir elim kurudu. Bana dua eyle eskisi gibi olsun. Resulullah buyurdu, neden elin böyle oldu? Eyitti: Ya Resulellah; Atam iyi kişiydi, anam bahil idi. Vefat ettiklerinden sonra bir gece düşümde gördüm kıyamet kopmuş, atam havz-ı kevserin yanında. Anamı sordum. Eyitti: Annen bahil idi. Bahilin yeri cehennemdir, dedi. Seyirtüp cehennemin kapısına geldim, anamı cehennemde gördüm. Elinde bir eski pare bağ tutup kendine kalkan edinmiş, odun yalını savar. Eyittim: Ya ana sen hûd saliha idin. Cehenneme seni niçin kodular. Eyitti: Dünyada ben bahil idim. Bahil olanın yeri cehennemdir, dedi. Eyittim: Elindeki nedir. Eyitti: Dünyada verdiğim sadakadır. Ömrümde bundan gayri sadaka vermemiştim. Elime verdiler, azabı üzerimden onunla

²¹³ Radavî, vrk. 22a-b.

²¹⁴ Radavî, vrk. 24a; Harputlu Nakkaş İlyâsoğlu Ahmet, *Tuhfet-al-Vasâya*, s. 214, İbn Cevzî, *Mevzûât*, II/536, 1108-1113: Bu rivayetler sahih değildir; Aclûnî, *Keşfu'l- Hafâ*, I/450-451, nr: 1469.

²¹⁵ Radavî, vrk. 24b; Seyyid Hüseyin, s. 112; Ali el-Kârî, *el-Esrâr* s. 163, nr: 117: Bu rivayetlerin aslı yoktur.

savarım. Amma susuzluktan gayet bunaldım, bana bir içim su getir, dedi. Dönüp cennete geldim, atamdan havz-ı kevserden su istedim. Anam cehennemde azap çeker, susamıştır. Ona bir içim su verin. Eyitti: Ey kızım, anan bahil idi. Hak Teâlâ, havz-ı kevserden suyu bahil olanlara haram kıldı. Eyittim: Bana verin, içeyim. Andan bir kadeh su verdi. Aldım, anama götürdüm. Bir avaz işittim ki: Elin kurusun, bahil olana niçin âbı kevser içirdin. Heybetinden uyandım, elimi kurumuş gördüm. Resulullah, mübarek elini hatunun eline sürdü, dua eyledi. Hatunun eli evvelki gibi oldu.²¹⁶

∴

الصدقة تطفئ الخطيئة كما يطفئ الماء النار.

44- Sadaka suyun ateşi yok ettiği gibi kötülükleri yok eder.²¹⁷

∴

الصدقة تطفئ عن أهلها حر القبور.

45- Sadaka, kişinin kabir azabını dindirir.²¹⁸

∴

الرجل في ظل صدقة يوم القيامة حتي يقضي بين الناس.

46- Kişi, kıyamet gününde mahkeme bitinceye kadar sadakasının gölgesi altında durur.²¹⁹

لان يتصدق المرأ في حياته بدرهم خير من ان يتصدق بمائة دينار عند موته.

47- Kişinin sağlığında bir dirhem sadaka vermesi ölüm anında yüz dinar sadaka vermesinden daha hayırlıdır.²²⁰

²¹⁶ Radavî, vrk. 24b. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

²¹⁷ Radavî, vrk. 25b; İbn Mâce, Zühd, 22: Enes'ten; Kuzâî, Şihâb, s. 49, nr: 72.

²¹⁸ Radavî, vrk. 25b; el-Hâkim, Müstedrek, III/568:

²¹⁹ Radavî, vrk. 25b; Kuzâî, s. 48, nr: 71; Aclûnî, Keşfu'l-Hafâ, I/424, nr: 1360; Derviş el-Hûtî, Muhammed b. Seyyid, Esne'l-Metâlib, Beyrût, 1319, s. 113: Sahihtir.

²²⁰ Radavî, vrk. 26a. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

∴

باكروا بالصدقة فان البلاء يتحطي الصدقة.

- 48- Sadakayı erken verin. Çünkü bela, sadakanın ardından gelmez.²²¹

∴

صدقة السر تطفئ غضب الرب و صدقة العلانية تزيد في العمر.

- 49- Gizlice verilen sadaka Allah Teala'nın gazabını söndürür. Açıktan verilen ise ömrü uzatır.²²²

∴

الصدقات بالغدوات تذهب بالعاهات و الافات.

- 50- Erken verilen sadaka âfetleri ve kötülükleri ortadan kaldırır.²²³

∴

تصدقوا و لوبشق تمره.

- 51- Yarım hurma da olsa sadaka verin.²²⁴

∴

اول ما يحاسب به العبد يوم القيامة الصلاة.

- 52- Kişi kıyamet gününde ilk olarak namazdan sorulur.²²⁵

∴

ليس الفرق بين الاسلام و الكفر الا الصلاة فمن ترك الصلاة عامداً فقد كفر.

²²¹ Radavî, vrk. 26a; İbn Cevzî, *Mevzûât*, II/483: Enes'ten nakledilen rivayetin Resulullah'a ait olduğu doğru değildir. Ravilerden Muhtârul-Fulful güvenilir değildir; Ali el-Kârî, *el-Esrâr* s. 162, nr: 115: Askalânî, rivayetin böyle olduğu benim için sabit değildir, demiştir.

²²² Radavî, vrk. 26a; Tirmizî, *Zekât*, 28: Enes'ten: Bu vecihten garibdir.; Kuzâî, *Şihâb*, s. 48, nr: 68; Gazâlî, *İhyâ*, I/285; el-Hâkim, *Müstedrek*, III/568: Hâkim bu hadisin sahih olmadığını ravilerden İshâk'ın metrûk, İsrâm'ın yalancılıkla itham edildiğini belirtir. Aclûnî, II/22, nr: 1593; Derviş el-Hûtî, s. 126: ravilerden İsrâm b. Hoşeb zayıftır.

²²³ Radavî, vrk. 26b; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I/280, nr: 876.

²²⁴ Radavî, vrk. 27b; Müslim, *Zekât*, 20, nr: 2344: Adî b. Hâtim'den; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I/305, nr: 982: İkrime'den mürsel olarak rivayet edilmiştir.

²²⁵ Radavî, vrk. 28a-b; İbn Hanbel, *Müsned*, VI/16946, : Temîm ed-Dârî'den; Dârimî, *Salât*, 91, nr: 1329: Temîm ed-Dârî'den: Ebû Muhammed, Hammad dışında bu hadisi merfu eden olmadı, demiştir.; Nesâî, *Salât*, 9: Ebû Hureyre'den; İbn Mâce, *Salât*, 241: Temîm ed-Dârî'den Kuzâî, *Şihâb*, s. 65, nr: 146 el-Hâkim, *Müstedrek*, I/263 Temîm ed-Dârî'den.

53- İslam ile Küfür arasındaki fark namazdır. Namazı bilerek terk eden küfürdedir.²²⁶

∴

لا ايمان لمن لا صلاة له و لا صلاة لمن لا زكاة له.

54- Namazı olmayanın imanı yoktur. Zekat vermeyenin de namazı yoktur.²²⁷

∴

ما من عبد يصلي الخمس في الجماعة الا اعطاه الله مثل اجر الف شهيد قتلوا في سبيل الله.

55- Allah beş vakit namazı cemaatle kılan kuluna Allah yolunda öldürülen bin şehit sevabı verir.²²⁸

∴

مثل الصلاة الخمس كمثل نهر جاري علي لباب أحدكم كثير الماء فيغسل فيه كل يوم خمس مرات فما يبقي عليه من درن

56- Beş vakit namaz sizden birinizin evinin önünden akan suyu bol nehir gibidir.

Onun içinde günde beş kere yıkanan kimsenin üzerinde kirden iz kalır mı?²²⁹

∴

من توضأ ثم توجه الي المسجد يصلي فيه كان له بكل خطوة حسنة ومحي عنه بكل خطوة سيئة فاذا صلي ثم اتصرف كتب الله له بكل شعرة في جسده حسنة.

57- Kim abdest alır, sonra camiye gider, orada namazını edâ ederse, o kimse için attığı her adıma karşılık bir sevap yazılır. Bir günahı da silinir. Namazı kılıp camiden çıkınca bedeninde bulunan kıllar adedince kendine hasene verilir.²³⁰

²²⁶ Radavî, vrk. 28b; Harputlu Nakkaş, s. 217; Nesâî, Salât, 8: Büreyde'den; Tirmizî, İmân, 9: Cabir'den; İman, 9: Büreyde'den; Hasen-Sahih-Garib; Kuzâî, s. 74, nr: 188.

²²⁷ Radavî, vrk. 28b-29a. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

²²⁸ Radavî, vrk. 29a. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

²²⁹ Radavî, vrk. 29a; İbn Hanbel, *Müsned*, III/9510: Câbir'den; Müslim, Mesâcid, 51, nr: 1521: Câbir'den; Dârimî, Salât, 1, nr: 1167. Benzer rivayeti için bkz. : Dârimî, Salât, 1, nr: 1168; Müslim, Mesâcid, 51, nr: 1520; Buhârî, Mevâkitu's-Salât, 6; Tirmizî, Misâl, 5: Hasen-Sahih.

²³⁰ Radavî, vrk. 29b İbn Hanbel, *Müsned*, I/400; I/476 :Osman'dan; Müslim, Tahâret, 4, nr: 6; Gazâlî, İhyâ, II/7-8.

∴

ان العبد اذا كان علي طريقة حسنة من العبادة ثم مرض قيل للملك الموكل به اكثر له مثل عمله اذا كان طليقا حتي اطلقه.

58- İbadetinde iyi bir yol üzere olan kul hastalandığında görevlendirilen bir meleğe iyileşene kadar onun yaptığı amel gibi sevap ver, denir.²³¹

∴

موتوا قبل أن تموتوا.

59- Ölmeden önce ölü.²³²

∴

كن في الدنيا كأنك غريب أو عابر سبيل و عد نفسك من اصحاب القبور.

60- Dünyada sanki gurbetteymiş ya da yolcu imişsin gibi ol ve kendini kabirde yatanlardan say.²³³

∴

من طلب سياً وجده.

61- Kötülük isteyen bulur.²³⁴

∴

التعظيم لامر الله و الشفقة علي خلق الله.

62- Hürmet Allah'ın emri içindir. Şefkat Allah'ın yarattıkları üzerinedir.²³⁵

∴

²³¹ Radavî, vrk. 30a; İbn Hanbel, **Müsned**, II/6912, (Abdullah b. 'Amr'dan)

²³² Radavî, vrk. 34a; Seyyid Hüseyin, s.107; Ali el-Kârî, **el-Esrâr**, s. 348, nr: 538: Sufilerin sözüdür. İbn Hacer de bu sözün sabit olmadığını söylemiştir.

²³³ Radavî, vrk. 34a;Buhârî, **Rikâk**, 3: Abdullâh b.'Ömer'den; Kuzâî, **Şihâb**, s. 132, nr: 412; Aclûnî, II/134, nr: 2023; Derviş el-Hûtî, s. 166.

²³⁴ Radavî, vrk. 40b. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

²³⁵ Radavî, vrk. 46b; Seyyid Hüseyin, s. 81, Ali el-Kârî, **el-Esrâr**, s. 229, nr: 245: Meşayih sözüdür. Sehâvî de manasının sahih olduğunu fakat bu lafızla bilmediğini söylemiştir; Derviş el-Hûtî, **Esne'l-Metâlib**, s. 125.

كن في الدنيا بالمسامحة و في الآخرة بالشفقة.

63- Dünyada yumuşak huylu ahirette şefkatli ol.²³⁶

حب الدنيا رأس كل خطيئة ترك الدنيا رأس كل عبادة.

64- Dünya sevgisi bütün hataların başıdır. Dünyayı terk de bütün ibadetlerin başıdır.²³⁷

∴

تفكر ساعة خير من عبادة الف سنة.

65- Bir saat tefekkür bin saat ibadetten hayırlıdır.²³⁸

∴

قال كعب بن مالك الي رسول الله (ص): ان من توبتي ان انخلع من مالي كلاً او اهجّر دار قومي التي اثبت فيها الذنب فقال له النبي يجريك من ذلك الثلث.

66- Ka'b b. Malik (r.a.) Hz. Peygamber'e: "Malımın hepsinden kurtulmak, içinde günah işlediğim yurdumdan ayrılmak benim tövbemdir" dediğinde efendimiz "Bunların üçte birini vermen sana yeter" buyurmuştur.²³⁹

∴

التائب من الذنب كمن لا ذنب له.

67- Günahlarından tevbe eden hiç günah işlememiş gibidir.²⁴⁰

²³⁶ Radavî, vrk. 46b; Seyyid Hüseyin, s. 81. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

²³⁷ Radavî, vrk. 51a; Seyyid Hüseyin, s. 99; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kûlûb*, I/515; Gazâlî, *İhyâ*, III/336; Ali el-Kârî, s. 188, nr: 163: İsnadı belli olmadığı için bu söz Mevzu'dur. İbn Teymiye'ye göre de Mevzû olan bu söz Cündub el-Becelliye aittir. Malik b. Dinar'ın sözü olduğu da söylenmiştir; Aclûnî, I/344, nr: 1099: Ravilerden ibn Gars zayıftır; Derviş el-Hûtî, *Esne'l-Metâlib*, s. 91: Ebû Nuaym, İsa'nın sözüdür, dedi; Elbânî, *Za'ife* III/370, nr: 1226.

²³⁸ Radavî, vrk. 51b; Seyyid Hüseyin, s. 97; Gazâlî, *İhyâ*, VI/43; Ali el-Kârî, *el-Esrâr*, s. 175, nr: 141: Seri Sakâtî'nin sözüdür, denmiştir; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I/310, nr: 1004; Derviş el-Hûtî, s. 85: **Merfû değildir**. İbn Abbas veya Ebû Derdâ'ya ait olduğu söylenmiştir Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I/344, nr: 1099: Ravilerden ibn Gars zayıftır; Derviş el-Hûtî, s. 91: Ebû Nuaym, İsa'nın sözüdür, dedi; Elbânî, *Za'ife*, III/370, nr: 1226.

²³⁹ Radavî, vrk. 55b; Buhârî, *Tefsîr*, 17; Ebû Dâvûd, *Eymân*, 29; Sühreverdî, *Avârif*, I/62.

²⁴⁰ Radavî, vrk. 56a; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kûlûb*, II/99; İbn Mâce, *Zühd*, 30: İbn Mesût'tan; Kuzâî, *Şihâb*, 49, nr: 138; Elbânî, *Za'ife*, II/82-83, nr: 615: Zayıf. İbn Mâce'nin rivayeti sahihtir. Lâkin Ebû Ubeyde (İbn Mesût'un oğlu) ile İbn Mesût arası Munkatı'dır; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I/296, nr: 944.

∴

ارحموا ترحموا و اغفروا يغفرلكم.

68- Merhamet edin ki merhamet edilesiniz. Affedin ki affedilesiniz.²⁴¹

∴

من اعتذر اليه اخوه معذره فلم تقبلها كان مثله خطيئة صاجد المكوس.

69- Kusurundan dolayı kardeşi kendisinden özür dileyen ve bu özrü kabul etmeyip reddeden kimsenin durumu zekat malından çalan veya mükelleflere ödeyemeyeceği kadar vergi yükleyen zekat memuru gibidir.²⁴²

∴

من اعتذر اليه فلم يقبل لم يرد الحوض.

70- Kendisinden bir kusur sebebiyle özür dilenen ve bunu kabul etmeyen kimse, bizim havuzumuza gelmesin.²⁴³

∴

لما قدم جعفر من ارض حبشة عانقه النبي (ص) و قبله بين عينيه و قال ما انا بفتح خيبر اسر مني بقدم جعفر.

71- Ca'fer (r.a.) Habeşistan'dan geldiği zaman Resulullah (s.a.v.) onu kucaklamış, alnından öpmüş ve şöyle buyurmuştur: "Ca'fer'in gelişine Hayber'in fethinden çok sevindim."²⁴⁴

∴

يا علي ابدأ طعامك بالماح و اختم بالماح فان الماح شفاء من سبعين داء منها الجنون والجدام و البرص و وجع البطن و وجع الاجرام.

²⁴¹ Radavî, vrk. 57b; Sühreverdî, *Avârif*, I/61: İbn Ömer'den; Derviş el-Hûtî, s. 35; sağlam senetle rivayet edilmiştir.

²⁴² Radavî, vrk. 57b; İbn Mâce, *Edeb*, 23: Cevzân'dan; Sühreverdî, *Avârif*, I/62: Câbir'den; Gazâlî, *İhyâ*, II/277; Derviş el-Hûtî, *Esne'l-Metâlib*, s. 199: Ukaylî, İbn Seyyid'in hadisine itibar edilmez, demiştir.

²⁴³ Radavî, vrk. 58a; Sühreverdî, *Avârif*, I/62: Câbir'den; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, II/233, nr: 2408: Aişe'den merfû senetle rivayet edilmiştir.

²⁴⁴ Radavî, vrk. 59b; Ebû Dâvûd, *Edeb*, 157: Şa'bî'den; Sühreverdî, I/65; el-Hâkim, *Müstedrek*, Câbir'den: İsnadı *Sahih*.

72- Ey Ali! Yemeğe tuz ile başla tuz ile bitir. Çünkü tuz, delilik, cüzzam, kellik, karın ağrısı, diş ağrısı gibi yetmiş derde devadır.²⁴⁵

∴

اهدي لرسول الله (ص) شاة علي ركبتيه يأكل فقال اعرابي ما هاذه الجلسة فقال رسول الله (ص) ان الله خلقني عبدا ولم يجعلني جبارا عنيدا فاحب ان اجلس جلسة العبيد.

73- Resulullah (s.a.v.)'e bir koyun hediye edilmişti. Peygamberimiz de diz çökerek oturmuş ve onu yiyordu. Bu sırada bir bedevi geldi ve “Bu nasıl oturuş Ya Resulellah” dedi. Hz. Muhammed de “Allah beni kul olarak yarattı. Kendini beğenen zorba kılmadı” diye cevap verdi.²⁴⁶

∴

ما احب الطعام الي الله ما كثرت عليه الأياد.

74- Allah'ın en çok hoşlandığı yemek içine uzanan ellerin çok olduğu yemektir.²⁴⁷

∴

تزاحم الايادي علي الطعام بركة.

75- Yemeğin üzerine toplanmak berekettir.²⁴⁸

∴

ان اصحاب النبي قالوا يارسول الله انا نأكل ولا نشبع قال فلعلكم تفترقون قالوا نعم قال فاجتمعوا علي طعامكم و اذكروا اسم الله عليه يبارك لكم فيه.

76- Sahabe, biz yemek yerken doymadık, dediler. Resulullah, ayrı ayrı yediniz. Sofra üzerine cem olun. Allah'ın adını anın, Allah taaminıza bereket vere, dedi.²⁴⁹

²⁴⁵ Radavî, vrk. 62a; Necm-i Zer-kûb, Fütüvvetname, s. 256; Sühreverdî, Avârif, II/30; İbn 'Arrâk, Tenzîhu's-Şerî'a, II/243; Ahmed b. Amir'den dolayı hadis zayıftır. İbn Amir ve oğlunun Ehl-i Beyt'ten rivayet ettiği hadisler sahih değildir.

²⁴⁶ Radavî, vrk. 62b; İbn Mâce, Etime, 6, nr: 3263; Abdullah b. Busr'dan: Senedi sahih, raviler sika'dır; Ebû Dâvûd, Etime, 18; Abdullah b. Busr'dan; Sühreverdî, Avârif, II/31.

²⁴⁷ Radavî, vrk. 63a; Sühreverdî, Avârif, II/30; Câbir'den; Ebû Tâlib el-Mekkî, Kûtu'l-Kûlûb, II/315.

²⁴⁸ Radavî, vrk. 63a. Rivayetin kaynağını tespit edemedik.

²⁴⁹ Radavî, vrk. 63a-b; Ebû Dâvûd, Etime, 15; Vahşi'nin dedesinden: İbn Mâce, Etime, 17; Vahşi'nin dedesinden; Sühreverdî, Avârif, I/54; Vahşi'nin dedesinden.

ليأكل أحدكم بيمينه وليأخذ و ليعط بيمينه فان الشيطان يأكل بشماله و يشرب بشماله و يعطي بشماله و يأخذ بشماله.

77- Sağ elinizle yiyin, sağ elinizle için, sağ elinizle alın ve sağ elinizle verin. Çünkü Şeytan sol eliyle yer, sol eliyle içer, sol eliyle alır, sol eliyle verir.²⁵⁰

∴

إذا وضع الطعام فخذوا من حاشية وذروا وسطه فان البركة تنزل في وسطه.

78- Önünüze yemek konduğunda kenarından yiyin, ortasına uzanmayın. Çünkü yemeğin bereketi ortasına iner.²⁵¹

∴

النفح في الطعام يذهب بالبركة.

79- Yemeğe üfleme bereketi giderir.²⁵²

∴

إذا وضعت المائدة فلا يقيم رجل حتي ترفع المائدة.

80- Sofra konulunca sofraya kalkmadan kimse kalkmasın.²⁵³

∴

ما عاب رسول الله (ص) طعاما قط ان رضيه اكله و الاتركه.

81- Resulullah hiçbir zaman yemeği ayıplamadı. Hoşlandıysa yer hoşlanmadıysa yemezdi.²⁵⁴

²⁵⁰ Radavî, vrk. 63b; Müslîm, Eşribe, 13, nr: 5232-5233: İbn Ömer'den; İbn Mâce, Etime, 8: Ebû Hureyre; Tirmizî, Etime, 9: İbn Ömer'den: **Hasen-Sahih**; Sühreverdî, Avârif , II/31: Ebû Hureyre'den.

²⁵¹ Radavî, vrk. 64a; İbn Hanbel, **Müsned**, 3438: Abİbn Mâce, Etime, 12; Ebû Dâvûd, Etime, 18; Tirmizî, Etime, 12: **Hasen-Sahih**; Dârimî, Etime, 16, nr: 1974; Sühreverdî, Avârif, II/31. Sahabe ravisi İbn Abbâs'tır.

²⁵² Radavî, vrk. 64a; Necm-i Zer-kûb, s. 258; Sühreverdî, Avârif, II/31: Aişe'den; İbn Cevzî, **Mevzûât**, III/193, nr: 1415: Aişe'den: Hadis'in ravilerinden Abdullah b. Hâris **hadisi vaz'etmiştir**. O'nun deccal olduğu da söylenmiştir; Ali el-Kârî, **el-Esrâr**, s. 420.

²⁵³ Radavî, vrk. 64b; İbn Hanbel, **Müsned**, II/4709 : İbn Ömer'den; İbn Mâce, Etime, 21: İbn Ömer'den; Sühreverdî, Avârif, II/31.

²⁵⁴ Radavî, vrk. 64b; Sülemî, s. 55; Buharî, Menâkıb, 23; Müslîm, Eşribe, 35, nr: 5348; İbn Mâce, Etime, 4; Ebû Dâvûd, Etime, 14; Tirmizî, **Birr ve Sıla**, 83; Sühreverdî, Avârif, II/31. Ebû Hureyre'den rivayet edilmiştir.

∴

إذا سقطت لقمة أحدكم فليمت عنها الاذي و ليا كلها و لا يدعها للشيطان.

82- Birinizin elinden lokma düşerse toz ve benzeri maddeleri temizledikten sonra onu yesin, şeytana bırakmasın.²⁵⁵

∴

إذا جاء أحدكم خادمه بطعام فان لم يجلسه معه فلينادي له اكلة او اكلتين فانه ولي خره و دخانه.

83- Hizmetçinin size bir yiyecek getirdiğinde siz onu beraberinizde sofraya oturtamayacaksanız bari bir kaç lokma yediniz. Çünkü o yemeğin sıcaklığına ve buharına katlanarak yemeği size hazırlamış ve belki de ondan canı çekmiştir.²⁵⁶

∴

من اكل الطعام فقال الحمد لله الذي أطعمني هذا و رزقني من غير حول مني و لا قوة غفر له ما تقدم من ذنبه.

84- Yemek yedikten sonra “Bana bunu yediren ve beni benden bir güç ve etki olmadan onunla rızıklandıran Allah’a hamdolsun” diyen kimsenin günahları bağışlanır.²⁵⁷

∴

الرفيق ثم الطريق.

85- Önce yoldaş sonra yol.²⁵⁸

²⁵⁵ Radavî, vrk. 64b; İbn Hanbel, *Müsned*, IV/11964; Dârimî, *Etime*, 7, nr: 1959; Müslim, *Eşribe*, 18, nr: 5269; İbn Mâce, *Etime*, 13; Tirmizî, *Etime*, 12: **Hasen-Sahih**; Sühreverdî, *Avârif*, II/31. Enes'ten rivayet edilmiştir.

²⁵⁶ Radavî, vrk. 65a; İbn Hanbel, *Müsned*, III/9318 : İbn Mâce, *Etime*, 19; Ebû Dâvûd, *Etime*, 51; Tirmizî, *Etime*, 42: **Hasen-Sahih**; Sühreverdî, *Avârif*, II/23. Ebû Hureyre'den Rivayet edilmiştir.

²⁵⁷ Radavî, vrk. 66a; İbn Hanbel, *Müsned*, V/15632:İbn Mâce, *Etime*, 16; Ebû Dâvûd, *Libâs*, 1; Tirmizî, *De'avât*, 56: **Hasen-Garib**; Sühreverdî, II/32. Mu'az b. Enes'ten rivayet edilmiştir; el-Hâkim, *Müstedrek*, I/507, Mu'az b. Enes'den : Buhârînin şartına göre bu hadis **sahih**dir.

²⁵⁸ Radavî, vrk. 75a; Aclûnî, *Keşfu'l-Hafâ*, I/434, nr: 1397: Hz. Ali uzun bir hutbeden sonra böyle söylemiştir; Kuzâî, *Şihâb*, 143, nr: 460; Sühreverdî, *Avârif*, I/70.

∴

اللهم بارك لامتي بكورها يوم الخميس اللهم بارك لامتي في بكورها يوم السبت.

- 86- Allahım Perşembe gününün erken saatini ümmetim için bereketli kıl. Allahım Cumartesi gününün erken saatini ümmetim için bereketli kıl.²⁵⁹

∴

لاتسافروا في آخر الشهر و لاتسافروا و القمر في العقب.

- 87- Ay sonunda ve ay akrep burcunda iken yolculuk yapmayın.²⁶⁰

∴

زرق الله التقوي و غفر ذنبك و وجهك للخير حيث ما توجهت.

- 88- Allah seni takvâ ile rızıklandırırsın. Günahlarını bağışlasın. Her nerede olursan, hayra yöneltsin.²⁶¹

∴

إذا تحيرتم في الامور فاستعينوا من اهل القبور.

- 89- İşlerinizde sıkıntıya düştüğünüzde Ahirete intikal edenlerden yardım isteyin.²⁶²

∴

انا و اتقاء امتي براء من المتكلف.

- 90- Ben ve ümmetimin muttakileri gösteriş için zorlanmaktan uzağız.²⁶³

²⁵⁹ Radavî, vrk. 75a-b; İbn Hanbel, *Müsned*, V/15438; Nesâî, Siyer, 154: Sahr el-Ğâmîdî'den; Siyer, 123: Büreyde'den; İbn Mâce, *Ticârât*, 14: Ebû Hureyre'den; Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 85: Sahr'dan; Tirmizî, *Buy'û*, 6: Sahr'dan: **Hasen**; Gazâlî, *İhyâ*, II/360; Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ*, I/289, nr: 923; Derviş el-Hûtî, s. 52: Hadis'in ravilerinden Umâre b. Hadîd meçhuldur; Dârimî, Siyer, 1, nr: 2345: Sahr'dan. Perşembe gününün önemi hakkında bkz. : Dârimî, Siyer, 2, nr: 2346.

²⁶⁰ Radavî, vrk. 75b; Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ*, II/352, nr: 3011: Ali'den rivayet edilmiştir. Hadis için mevzû denmiştir; Derviş el-Hûtî, *Esne'l-Metâlib*, s. 247.

²⁶¹ Radavî, vrk. 76a; Sühreverdî, *Avârif*, I/71: Zeyd b. Erkâm'dan.

²⁶² Radavî, vrk. 77b; Aclunî, I/85, nr: 215. Merfu olmayan ve muteber hadis kaynaklarında da bulunmayan bu rivayetin yorumu için bkz. Atmaca, V., "Hadisleri Bakımından Cevahiru'l-Ebrar min Emvâci'l-Bihar (Yesevi Menakıbnamesi) Üzerine Bir İnceleme", Fırat Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Dergisi, C. XI, S. II, Elazığ, 2001, s. 341.

²⁶³ Radavî, vrk. 84b; Gazâlî, *İhyâ*, II/281; Aclunî, *Keşfu'l-Hafâ*, I/205, nr: 261: Hadis'in sabit olmadığı söylenmiştir. Zayıf senetle Zübeyr b. Avvâm'dan rivayet edilmiştir; Ebû Tâlib el-Mekkî, *Kûtu'l-Kûlûb*, II/442.

SONUÇ

Fütüvvetnâmeleri hadisleri bakımından incelerken, 930/1524 tarihinde yazılmış olan Radavî'nin Fütüvvetnâmesini esas alarak, onun etrafında diğer fütüvvetnâmelerin hadislerini incelememiz sonucunda bazı tesbitlerimiz olmuştur.

Muahhar dönem sayılabileek olan Radavî'nin Fütüvvetnâmesini esas alışımızın sebebi, muhteva zenginliği, tasnifindeki titizlik, kendisinden önceki Fütüvvetnâmeleri incelemesi, kendinden sonraki fütüvvetnâmelere kaynak olması, hadislerinin zen ve pek çok nüshasının bulunması itibarıyla mükemmel bir eser oluşudur.

Ayrıca Radavî'nin fütüvvetnâmesindeki hadisler diğer örneklerindeki rivayetlerden büyük ölçüde farklı olduğu görülmektedir. Kanaatimizce bu farklılık, her dönemde halk arasında meşhur olan hadislerin ve kullanılan kaynakların farklı olmasından kaynaklanmaktadır. En eski fütüvvetnâme yazarları bazı istisnalar dışında naklettikleri hadislerin kaynaklarını vermezken; Radavî büyük ölçüde hadislerin kaynaklarına işaret etmektedir.

Müellifin işaret ettiği kaynaklar arasında ikinci el hadis eserleri ile birlikte tasavvuf ve ahlak kitaplarının yer aldığı görülmektedir.

Kuzâî'nin Müsnedü's-Şihâb'ı, Deylemî'nin Firdevsü'l-Ahbâr'ı ile Kûtu'l-Kulûb'u, Sühreverdî'nin Avârifü'l-Maârif'i, Necmeddin Dâne'nin Mirsâdu'l-'İbâd adlı eserleri başta olmak üzere Radavî'nin fütüvvetnâmesinin kaynakları başlığı altında verdiğimiz eserler fütüvvetnâmelerin, husûsiyle Radavî'nin kaynaklarını teşkil etmektedir.

Tespit edilen hadislerin genel olarak kişi, aile ve toplum ahlakı yanında ticâret adâbını telkin eden bir mahiyet arz ettiği görülmüştür. Bu yüzden bu eserleri genel anlamda ahlak kitapları içersinde değerlendirmek mümkündür.

Ve çalışmamız esnasında doksan tane hadis incelenmiştir. Gördüğümüz şekliyle hadislerin 43 tanesi sahih hadis kitaplarında, 7 tanesi sadece tasavvuf eserlerinde geçmektedir. 21 tane hadisin zayıf olduğu, 19'unun da kaynağının tespit edilemediği anlaşıldı.

Özellikle Müslüman Türk toplumunda kişi, toplum ve ticaret ahlakının kaynaklarını ve bu eserlere muhteva zenginliği kazandıran hadisleri, tespit ederek Türk toplumunun ahlâki ve kültürel değerlerinin nasıl yapılaştığını ortaya koymaya çalıştık.

Burada şunu belirtmeliyiz ki; fütüvvetnâmeler, tasavvuf, terbiye ve siyâsetnâmeler gibi pratik değeri olan bir literatür olmanın yanında önemli ölçüde tarihi ve edebi özellikleri itibarıyla da ilim dünyasının vazgeçemeyeceği eserlerdendir.

Ayrıca Radavî'nin fütüvvetnâmesinde kullandığı hadislerin ilk râvileri arasında Ebû Hureyre, İbn Abbâs, Abdullâh b. Amr, Enes b. Mâlik, gibi Hz. Peygamber'den çokça hadis rivayet etmekle meşhur olan sahâbiler mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA

- ACLÛNÎ**, İsmâîl b. Muhammed, **Keşfu'l-Hafâ ve Muzilu'l-İlbâs**, I-II, Mektebetü'l-kudsî, Kahire,1351.
- AFÎFÎ** Ebû'l-'Alâ, **Tasavvuf İslamda Manevi Devrim**(çev. H: İbrahim Kaçar-Murat Sülün) Risâle Yay. , İstanbul,1996.
- AKDAĞ**, Mustafa, **Türkiye'nin İkisadi ve İctimai Tarihi**, I-II, İstanbul,1995.
- AKGÜNDÜZ**, Ahmet, **Osmanlı Kânunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri**, I-IX, İstanbul,1990
- ALÎ EL-KÂRÎ**, Nüreddîn Ali b. Muhammed, **Esrâru'l-Merfûa fi'l-Ahbâri'l-Mevzûa**(thk. Muhammed b. Lütî es-Sabbâğ), Mektebetü İslâmî, Beyrut, 1406/1986.
- ARSLAN**, A.Turan , **XVI. Asırda Osmanlı İlmi Hayatına Genel Bir Bakış**, Osmanlı, I-XIII , Yeni Türkiye Yayınları I-XII Ankara, 1999
- ARSLANOĞLU**, İbrahim K.B.Y., Ankara, 1997.
- ATMACA**, Veli , **Hadisleri Bakımından Siyasetnameler ve Ebû'n-Necîb'in en-Nehcu'l-Meslûk fi Siyâseti'l-Mülûk'u**, (Dokuz Eylül Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir,1993.
- , "Hadisleri Bakımından Cevahiru'l-Ebrar min Emvâci'l-Bihar (Yesevi Menakıbnamesi) Üzerine Bir İnceleme", Fırat Üniversitesi Sos. Bil. Ens. Dergisi, C. XI, S. II, Elazığ, 2001
- BAER**, Gabriel, "Türk Loncalarının Yapısı ve Bu Yapının Osmanlı Sosyal Tarihi için Önemi"(çev. Sami Ferlier), *A.Ü.D.T.C.F. Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. VIII-XII, S.14-23, Ankara,1975.
- BARKAN**, Ö. Lütî , "Osmanlı İmparatorluğunda Bir İskan Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar Ve Temlikler", *Vakıflar Dergisi* S. 2 ,Ankara,1972, s. 292.
- BAYRAM** , M., "Anadolu Selçukluları Devrinde Anadolu Bacıları (Bâciyân-ı Rûm) Örgütünün Kurucusu Fatma Bacı Kimdir?", *Bellekten* XLV/II, S. 180, Ankara, 1981.
- , "Anadolu Selçukluları Zamanında Ahi Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişimi", *Kelime*, S. 3, Konya, 1986.
- , "Ahi Evran ve Ahi Teşkilatının Kuruluşu", *Kelime*, Konya, 1991.

- , "Türkiye Selçukluları Döneminde Bilimsel Ortam ve Ahiliğin Doğuşuna Etkileri" *S.Ü.Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. X, Konya, 2001.
- BİLGİN**, Orhan, *Fütüvvetnâme*, İstanbul, 1992.
- BUHÂRÎ**, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu'l- Buhârî* (thk. Muhammed Nizâr Temîm, HeySem Nizâr Temîm), Dâru'l-Erkâm, Beyrût.
- CAHEN** , Claud, *Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler*(çev. Yıldız Moran), E Yay. 2, İstanbul, 1984.
- , "İlk Ahiler Hakkında" (çev. Mürsel Öztürk), *Bellekten* L, S. 197, Aralık, 1986.
- CEBECİOĞLU**, Ethem, *Bâciyân-ı Rûm* , Türk Aile Ansiklopedisi, I-III, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu, Ankara, 1991, II,
- ÇAĞATAY**, Neşet , *Bir Türk Kurumu Olan Ahilik*, TTK Yay. 2, Ankara, 1997.
- ÇELEBÎ**, Katip, *Keşf-el-Zünûn*, MEB. Yay., İstanbul, 1971-1972, II/1755.
- ÇETİN**, Osman, *Anadoluda İslamiyetin Yayılışı*, Marifet Yay. 2, İstanbul, 1990.
- DÂRİMÎ**, Ebû Muhammed Abdullah b. el-Fazl b. Behrâm, *Sünen*(thk. Mustafa Tayyib el-Beğâ), I-II, Dimeşk, 1417/1996.
- DERVİŞ**, el-Hutî, Muhammed b. Seyyid, *Esne'l-Metâlib*, Beyrût 1319.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, I-XV, Kombassan Yay. , Konya, 1994.
- EBÛ DÂVÛD**, Süleymân b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen ve Me'ahû Kitâbu Me'alimu Sünen li'l- Hattâbî*(tlk. İzzet 'Ubeyd, adil Seyyid) , I-V, Beyrût, 1418/1997.
- EBÛ TÂLİB**, el-Mekki, *Kûtu'l-Kulûb fî Mû'ameleti Mahbûb ve Vasfî Tarîki'- Murîd ilâ Makâmit-Tevhîd* (thk. Saîd Nasîb Mekârim), I-II, Dâru's-Sâdr, Beyrût, 1995.
- ELBÂNÎ**, Elbânî, Muhammed Nâsır, *Silsiletu'l-Ehâdisü'z-Zaîfeti ve'l-Mevzû'ati*, I-IV, Mektebetü'l-Ma'ârif,Riyad,1412/1992.
- FİRÛZABÂZÎ**, Mecdüddîn, *el-Kâmûsul-Muhîd*, I-IV, Mısır, 1332/1913.
- MUHÂSİBÎ**, Ebû Abdullah el-Hâris b.Esed , *Kitâbu'r-Riâye li Hukûkillâh* (nşr.Margaret Smith) Londra.
- ERDEM**, Hüsamettin, *Sondevir Osmanlı Düşüncesinde Ahlak*, Konya, 1996.
- ERGİN**, O. Nuri , *Mecelle-i Umûri Belediye*, I-IX, İ.B.Ş.B.K.İ.D.B. Yay., İstanbul, 1995, I/s. 215

- FEVZIOĞLU**, Bülent, "Ahiler; Kıbrıs Adasına Esnaflığı Taşıyan İlk Ustalarımız", II. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri(13-15 Ekim 1999 Kırşehir), Kültür Bak. Yay., Ankara, 1999,s.139-157.
- GAZALÎ**, Gazâlî, Muhammed Ebû Hâmid, **İhyâ-i 'Ulûmu'd-Dîn bi Hâmişi Tahrîci 'Irâkî**, I-VI+fihrist, Dâru'l-hayr, 1417/1997
- GÖDE**, Kemal, "Eretnahılar Devri(1327-1381)'nde Anadolu'da Ahilik", I. Uluslararası Ahilik Kültürü Sempozyumu Bildirileri (13-15 Ekim 1993-Ankara), Kasım,1996, s.68.
- GÖLPINARLI**, Abdülbaki, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı ve Kaynakları", *İ.U.İ.F.M.* , XI/1-4, (1949-1950).
- , "Burgazi ve Fütüvvetnâmesi", *İ.Ü.İ.F.M.*, c.XV, S.1-4, İstanbul,1953-1954.
- , "Şeyh Seyyid Gaybî oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnamesi", *İ.Ü.İ.F.M.*, c.XVII, S.1-4, 1955-1956
- GÜL**, Ahmet, Osmanlı Medreselerinde Eğitim ve Öğretim ve Bunlar Arasında Dâru'l-Hadislerin Yeri, TTK Yay. , Ankara,1997.
- GÜREL**, Raşan, **Razavî'nin Fütüvvetnâmesi (Fütüvvetnâme-i Kebir veya Miftâhü'd-Dekâyık fi Beyâne'l-Fütüvveti Ve'l-Hakâyık)**, (Marmara Üniversitesi, Sos. Bil. Ens. Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul, 1992, s. CXXVI-CL.
- HÂKİM**, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. 'Abdullâh, **el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn bi Zeylihî li'z-Zehebî**, Beyrût, I-IV, t.y.
- HAMMER**, Joseph Van , **Büyük Osmanlı Tarihi**, I-X, Berikan-Emir yay.
- HİTTİ**, Philip K. , **Siyasi ve Kültürel İslam Tarihi**, (çev. Salih Tuğ), I-II, M.Ü.İ.F.V.Yay. İstanbul, 1995,
- HODGSON**, **İslam'ın Serüveni**,I-III, İz Yay. , İstanbul,1993, s.136.
- İBN 'ARRÂK**, Ebû'l-Hasân 'Ali b. Muhammed, **Tenzîhu's-Şerî'ati'l-Merfû'a**, (tsh.: Abdullah b. Sâdık el-Ğumârî, Abdul Vehhâb Abdüllatîf), Mektebetü'l-Kâhire, Kâhire, t.y.
- İBN BATUTA**, **Seyahatnâme'den Seçmeler** (hızr. İsmet Parmaksızoğlu), Kültür Bakanlığı Yay. 2, Ankara, 1999,
- İBN CEVZÎ**, Ebû'l-Ferec 'Abdurrahmân b. 'Ali b. Muhammed b. Ca'fer, **Kitâbu'l-Mevzûât mine'l-Ehâdisi'l-Merfû'a**, thk.: Nüreddin b. Şükrü b. 'Ali, I-IV, Riyâd, 1418/1997.

- İBN HACER**, Şihâbu'd-dîn Ebû'l-Fazl Ahmed b. Ali, **Lisânu'l-Mîzân**, I-VI, Haydarâbâd, 1330, IV/406.
- İBN HANBEL**, Ahmed b. Muhammed, **el-Müsned**(thk. Sıtkı Muhammed Cemîl el-'Addâr), Dâru'l-Fikr, Beyrût,1412/1992.
- İBN MÂCE**, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni,**Sünen-i İbn Mâce bi Şerhi es-Sindî** (thk. Halîl Me'mûn Şeyh),I-IV+fihrist, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1418/1997.
- İBN MANZÛR**, Ebû'l-Fazl Cemâleddîn Muhammed b. Mükrim, **Lisânu'l-Arab**, I-XV, Beyrût, 1376/1956.
- İMRÛ'L-KAYS**, Mu'allakât, çev.: Şerâfettin Yaltkaya, MEB Yay. , İstanbul, 1989.
- İNALCIK**, Halil, "Yükseliş Devrinde Osmanlı Ekonomisine Umumi bakış" , *Türk Kültürü* S.68, Haziran,1968.
- , **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, Eren Yay. 2, İstanbul, 1996.
- KARACABEY**, Salih, "XV ve XVI. Asır Osmanlı Medreselerinde Hadis öğretimi", U.Ü.İ.F.D. S.4, Bursa,1992.
- KAYAOĞLU**, İsmet, "Halife en-Nâsır'ın, Fütüvvete Girişi ve Bir Fütüvvet Buyruktusu", *A.Ü.İ.F.D.* XXV, Ankara, 1981.
- KELÂBÂZÎ**, **Kitabu't-Ta'arruf** (çev. Süleyman Uludağ), Dergah Yay. 2, Mayıs, 1992.
- KOCATÛRK**, Saadettin , "Fütüvvet ve Ahilik", *TESK*, XV. *Ahilik Bayramı Kongresi ve Esnaf ve sanatkarların Sosyo-ekonomik Meselelerinin Tartışıldığı Panel Tebliğleri*,(1 Eylül 1984- Kırşehir), Ankara 1985.
- KÖPRÛLÛ**, Fuat, **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. 4. Baskı, Ankara 1981.
- , **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, TTK Yay. 5, Ankara, 1994, s.85.
- KÖPRÛLÛ O. Fuat**, "Abdal", TİA, İstanbul, 1988
- KURAN**, Timur, "Osmanlı Lonca Teşkilatı Üzerinde İslami Etkiler", Osmanlı, Yeni Türkiye Yay. Ankara,1999.
- KUŞEYRÎ**, Abdulkerim, **Risâle**(çev. Süleyman Uludağ), Dergah Yay. .

- KUZÂÎ**, Ebû Abdullâh Muhammed b. Selami, **Şihâbu'l-Ahbâr**(çev. Ali Yardım), Damla Yay. 1, İstanbul, 1999.
- KÜÇÜK**, Sezai, "Abdullah Ensârî el-Herevî'nin Tasavvufî Fütüvvet Risâlesi: **Kitabu'l-Fütüvvet**," S.Ü.İ.F.D. II/2000, Ağustos,2000.
- MOLE**, M. , "Ali b. Şihâbeddîn-i Hemedânî'nin Risâle-i Futuvvatiyası "(çev. Ahmet Ateş), İ.Ü.E.F. Şarkiyat Mecmuası, c. IV, S. 15, İstanbul, 1961.
- MÜSLİM**, Ebu'l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî, **el-Câmi'u's-Sâhîh bi Şerhi Nevevî**(thk. Halil Me'mûn Şeyhâ),I-XVIII+Fihrist, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 1418/1997,
- NESÂÎ**, Ebû 'Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb, **Sünenü'l-Kübrâ**(Abdulğaffâr Süleyman el-Bendârî, Seyyid Kisrevî Hasan), I-VI+fihrist,Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, Beyrût, 1411/1991
- OCAK**, Ahmet Yaşar , "Fütüvvet" TİA, XIII, s.261.
- , **Babâiler İsyânı, Aleviliğin Tarihsel Alt Yapısı**, Dergah Yay. 2, İstanbul, 1996.
- RADAVÎ**, Muhammed b. Alaaddin el-Hüseyini **Fütüvvetnâme**, Milli Ktp. , nr. 8602, 1a-63b.
- , Bursa müzesi kütüphanesi E-54/85 ,1a-90b, Milli Kütüphane mikro film arşivi A-1691.
- ÖZCAN**, Abdülkadir , "Ayyâr",TİA.
- ÖZTÜRK**, Yaşar Nuri, **Hallâcı Mansûr ve Eseri (Kitab'ut-Tavâsin)**, İstanbul,1976.
- PAKALIN**, M. Z. , Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-III, MEB yay. , İstanbul,1971.
- SARIKAYA M.** Saffet, "Osmanlı Devleti'nin İlk Asırlarında Toplumun Dini Yapısına Ahilik Açısından Bir Bakış Denemesi", Osmanlı IV, s. 393.
- SÜHREVERDÎ**, Ebû Hafs Ömer, **Avârifu'l-Ma'ârif**, I-II, Matbaâi Vehbiyye, t.y. ; (çev. H. Kamil Yılmaz- İrfan Gündüz), İstanbul, Vefa Yayıncılık.
- SÜLEMÎ**, Ebû 'Abdurrahmân Muhammed ibn Hüseyin, **Tasavvufta Fütüvvet**, çev.: Süleyman Ateş, Ankara, 1977.
- ŞEKER**, Mehmet, **İbn Batuta'ya göre Anadolu'nun Sosyal Kültürel ve İktisadi Hayatı ile Ahilik**, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 2001.
- ŞEMSETTİN**, Mehmet, **Yâdigâr-ı Şemsî**, I-II, s. 122 (Haz. Mustafa Kara-Kadir Atlansoy), Bursa, 1997.

- TEKİNDAĞ**, M.C.Şehabeddin, "**Yeni Kaynak ve Vesikaların Işığı Altında Yavuz Sultan Selim'in İran Seferi**", *İ.Ü.E.F.Tarih Dergisi* XVII, S.22 İstanbul, 1968, s.54-55;77-78.
- TİRMİZÎ**, Muhammed b. İsâ, **Câmi'u-Sahîh**. (thk. Ahned Muhammed Şâkir), I-V, Dâru'l-Fikr, t.y.
- TOGAN**, Zeki Velidi ,**Umûmi Türk Tarihine Giriş**, İ.Ü.E.F. Yay. III, İstanbul, 1981, I, s.346.
- TORUN**, Ali, **Türk Edebiyatında Türkçe Fütüvvetnâmeler üzerine Bir İnceleme**, Kültür Bak. Yay. , Ankara, 1998.
- , "**Selmân-ı Pâk Fütüvvetnâmesi**", *A.K.Ü.Sos.Bil.Ens.Dergisi*, c. II, S. 1, Nisan 2000.
- TURAN**, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yay. 3, İstanbul, 1993
- ULUDAĞ**, Süleyman, "**Fütüvvet**", İ.A., XIII.
- UZUNÇARŞILI**, İ. Hakkı, **Osmanlı Devletinde İlmîye Teşkilatı**, TTK Yay. , Ankara,1965
- , **Osmanlı Devlet Teşkilatına Medhal**, TTK Yay. 2, Ankara, 1970.
- , **Osmanlı Tarihi**, I-II, TTK Yay., Ankara.
- VEHBÎ**, Mehmed, **Hulâsâtu'l-Beyân fî Tefsîru'l-Kur'ân**, I-XV, İstanbul, 1968, VIII/3089.
- YÜCEL**, Yaşar **Muhteşem Türk Kanuni İle 46 Yıl** , TTK Yay. , Ankara, 1987.
- YÜKSEL**, Hasân, "**Ahi Vakıfları**", Uluslararası Kuruluşunun 700. Yıl Dönümünde Bütün Yönleriyle Osmanlı Devleti Kongresi(7-9 nisan 1999-Konya), Konya, 2000.

ÖZGEÇMİŞ

1975 yılında Trabzonda doğdum. 1993 yılında Trabzon İmam Hatip Lisesini bitirdim. Aynı yıl Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesini kazandım. 1998 yılında bu fakülteden mezun oldum.

